

Helenistička keramika s Bribirske glavice

Kaleb, Katarina

Master's thesis / Diplomski rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:131:342203>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-06-29**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet

Odsjek za arheologiju

Helenistička keramika s Bribirske glavice

Diplomski rad

Studentica: Katarina Kaleb

Mentor: prof. dr. sc. Hrvoje Potrebica

Komentor: izv. prof. Domagoj Tončinić

Zagreb, 2021.

SADRŽAJ

1. Uvod.....	1
2. Geografski položaj Bribirske glavice.....	3
3. Povijest istraživanja.....	5
4. Bribirska glavica u prapovijesti.....	8
1. Kameno doba.....	8
2. Željezno doba.....	9
5. Helenistička keramika kao dokaz komunikacije sa Sredozemljem.....	12
6. Katalog.....	17
7. Zaključak.....	56
8. Literatura.....	59
9. Popis slika.....	64

1. UVOD

Tema ovoga diplomskog rada helenistička je keramika s Bribirske glavice, značajnog lokaliteta sjeverne Dalmacije, ali i cijele Hrvatske, koji je fra Lujo Marun već početkom dvadesetog stoljeća nazvao Hrvatskom Trojom.

Bribirska glavica svojim izvanrednim strateškim položajem oduvijek plijeni pažnju kako raznim kulturnim skupinama i, nazovimo ih u ovom slučaju, narodima, tako i istraživačima. Bribirska se Glavica smjestila iznad prostranih plodnih polja od Ravnih kotara pa do rijeke Krke, a njezini stanovnici, danas posjetitelji, s lakoćom nagledaju područje od Velebita do Svilaje, polja od Zadra do Šibenika te čak morsku površinu do otoka Visa - ne čudi stoga vrlo rana zainteresiranost ljudske vrste za nastanjivanje na ovom području. Prati se tako slijed življenja na Bribiru od vremena neolitika, preko doba Liburnske kulture, rane i kasne antike, a potom i starohrvatske povijesti pa sve od ranoga do kasnoga srednjeg vijeka i turskih osvajanja. Već krajem 8. i početkom 7. st. pr. Kr. osnivaju se na Jadranu grčke kolonije te se sami grčki utjecaj na ovo područje pojačao, a samim time i sve ono što Grci nose sa sobom, dakle kultura, običaji i materijal. Od sredine 6. st. pr. Kr. može se pratiti porast grčke korinstke i atičke keramike, a krajem stoljeća, Atena širi i učvršćuje svoj utjecaj u dva važna trgovačka centra na sjevernom Jadranu, Spini i Adriji, koje svojim povoljnim položajem i po rijeci Po grčku robu distribuiraju dalje po Europi. Početkom 4. st. pr. Kr. na Jadranu velike promjene donosi Sirakuza na čelu s Dionizijem Starijim koja osniva važne kolonije na Visu i Hvaru koje mijenjaju odnose između Grka i lokalnog stanovništva te daju Grcima veliki gospodarski i politički značaj. Opadanjem sirakuške moći na jadranskoj obali, jača gusarstvo koje postaje vrlo unosna djelatnost na razvedenoj obali punoj otoka, poluotoka, uvala i zaljeva. Jačanjem gusarstva, plovidba, a samim time i trgovina, postaju nesigurne pa na istočnoj jadranskoj obali niču lokalne radionice koje proizvode grčki materijal, odnosno imitaciju grčkoga posuđa.

Helenistički materijal koji je dosada poznat s istočne jadranske obale uglavnom pripada nalazima s nekropola uz iznimku nekoliko komada koji pripadaju nalazima vezanima uz naselje. Helenistička keramika pronađena na Bribirskoj glavici primjer je nalaza koji su vezani uz naselje, ali, nažalost, bez točne stratigrafije i podataka o mjestu nalaza. Sav materijal koji će biti obrađen u ovom radu pripada Muzejskoj zbirci na Bribirskoj glavici te zbirkama Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika i Muzeja grada Šibenika, koji su u

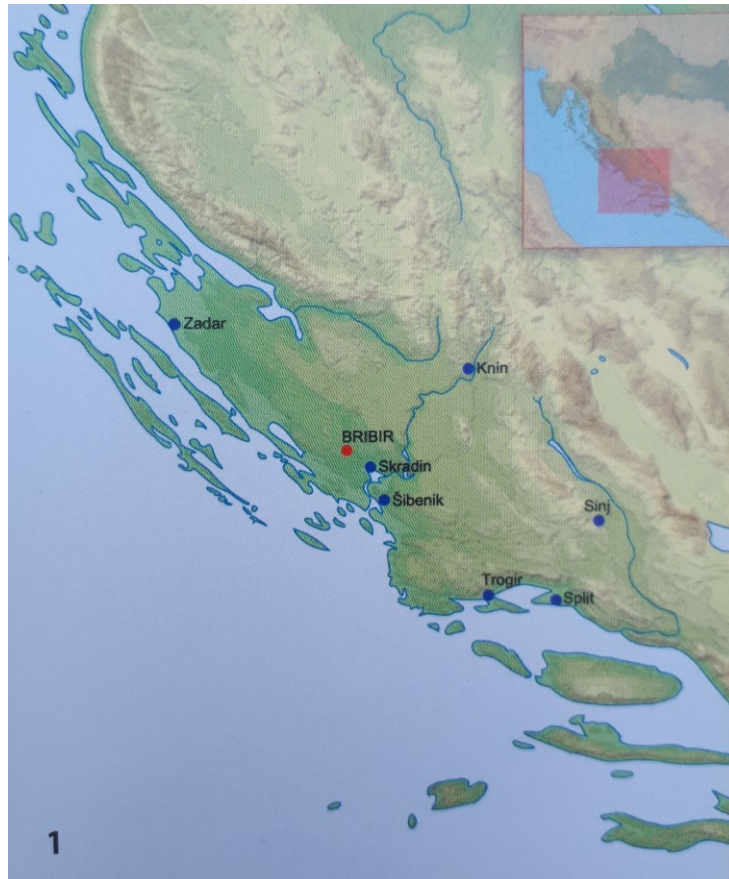
trenutku pisanja ovoga rada, tj. u trenutku same obrade materijala, bili u procesu prenošenja svog bribirskog materijala iz svojih zbirki u Muzejsku zbirku Bribirske glavice i unošenjem podataka u kataloške knjige. Sav sitan keramički, ali i metalni i kameni, materijal od ranih istraživanja, sve do projekta *Varvaria / Breberium / Bribir*, nalazio se u kutijama koje su bile označene brojem. U kutijama se nalazilo više vrećica s materijalom, a tek u rijetkim vrećicama naišlo se i na neku vrstu signature. Većina materijala nije bila inventirana, a signature bi, uz malo sreće, sadržavale barem godinu iskopavanja ili vrlo nedorečenu lokaciju na kojoj su se ulomci pronašli, poput „uz jarak bedema“ i sl. Najraniji materijal koji je obrađen potječe iz istraživanja iz 1961. godine, iako se ni to ne može sa sigurnošću potvrditi jer je većina materijala jednostavno bez ikakvih podataka, a iskopavanja na Bribiru traju od 1910. godine. U ovaj rad nisu uključeni najnoviji nalazi iz istraživanja od 2014. godine i početka projekta *Varvaria / Breberium / Bribir* do danas. Pretpostavlja se da je dio materijala, i helenističkog i svakog drugog, izgubljen u čestim selidbama zbog ratnih opasnosti i time povezanoj neadekvatnoj pohrani.

U daljnjem radu prikazat će se najčešće helenističke keramičke vrste pronađene na istočnoj jadranskoj obali, te u katalogu dio izabranog helenističkog materijala pronađenog na Bribirskoj glavici. Objasnit će se kontekst utjecaja helenističkih Grka na lokalno stanovništvo pa time i na liburnsku Varvariju. Pokušat će se utvrditi je li Bribir bio jedna od direktnih trgovačkih postaja Grka koji su stizali na Jadran, iako se nalazi podalje od obale, ili je tek sekundarno mjesto susreta raširene grčke i lokalne liburnske kulture te jesu li liburnski Bribirci kupovali originalne grčke proizvode ili njihove imitacije izrađene u jednoj od jadranskih kolonija.

2. GEOGRAFSKI POLOŽAJ

Bribirska glavica, smještena u šibenskom zaleđu, najistaknutiji je položaj u dolinama prostranih i plodnih polja koja se pružaju od Ravnih kotara na sjeverozapadu pa sve do Skradina i rijeke Krke na jugoistoku. Iznikla je na mjestu na kojem se spajaju plodna polja Ravnih kotara s kršem visoravni Bukovice te se s nje može nadgledati široki prostor od Velebita do Svilaje, nizine od Zadra do Šibenika, veliki dio zadarsko-šibenskog akvatorija te morska površina sve do otoka Visa (Milošević 2015: 2; Burić 1997: 5; Laszlo Klemar i Zeman 2010: 149). S obzirom na strateški položaj na kojem se nalazi, Glavica je s nedalekom utvrdom u selu Ostrovica čuvala prijevoj kroz klanac Planičnik, najpovoljniji prolaz i ulaz u primorsko i najplodnije područje sjeverne Dalmacije (Batović 1980: 56; Burić 1997: 5). Osim toga, tim područjem prolazila je srednjovjekovna cesta od Knina do Zadra pa je Bribir, odnosno Bribirska glavica, zajedno s Ostrovicom, dobio naziv *ključ Zadra*, jednako kao što je Knin u mletačkim izvorima nazvan *ključem Dalmacije* (Burić 1997:5; Milošević 2015: 2). Njegova uloga bila je braniti sjevernu Dalmaciju od čestih provala iz unutrašnjosti, naročito u prapovijesti, pa sve do kasnoga srednjeg vijeka i turskih osvajanja.

Osim povoljnog strateškog i prometnog položaja, naseljima sa značajnim urbanim karakteristikama u željeznom dobu, zatim u vrijeme rimske dominacije te u kasnom srednjem vijeku na Glavici, pogodovala su zasigurno i već spomenuta plodna polja koja su pogodna za uzgoj raznih ratarskih kultura (Milošević 2015: 2; Burić 1997: 5; Batović 1980: 55). Veliki broj potoka i izvora vode na ovom području pruža zemljoradnji razne mogućnosti, a dva potoka, Bribirčica i Srčanac, koja izvire podno Glavice, zasigurno su imala veliku ulogu u postizanju gospodarskog, a kasnije i kulturnog, razvoja ovog ili, bolje rečeno, ovih naselja.

Sl. 1. Geografski položaj Bribirske glavice (prema Milošević 2015: 2)

Sl. 2. Bribirska glavica, pogled sa sjevera (prema Milošević 2015: 1)

3. POVIJEST ISTRAŽIVANJA

Još u 19. stoljeću Bribir se počeo promatrati kao ozbiljan arheološki lokalitet.

Osnivanjem Kninskog starinarskog društva 1887. godine, 1893. g. preimenovanog u Hrvatsko starinarsko društvo, Bribir je postao jedan od značajnijih lokaliteta na kojem su se planirala odvijati opsežna arheološka istraživanja. Začetnik ove ideje bio je tadašnji predsjednik društva, fra Lujo Marun koji je s istraživanjima na Glavici započeo 19. lipnja 1910. godine nakon što je otkupio veliku količinu zemlje od seljaka (Zekan 1996: 18; Gjurašin 2010: 7).

1912. godine podignuta je kuća na Glavici koja je bila potrebna osim za smještaj obilnih artefakata iz istraživanja sa same Glavice, ali i iz njezine okolice, a koji su do tada bili smješteni u seoskoj školi, i za smještaj arheološke ekipe koja je radila na istraživanjima (Zekan 1996: 18; Gjurašin 2010: 7). Prvim istraživanjima, koje je vodio V. Ardalić pod Marunovim nadzorom, nastojali su se otkriti ostaci bedema (Zekan 1996: 18; Gjurašin 2010: 8). 1913. godine istraživalo se pred pročeljem crkve sv. Marije gdje se otkrila nekropola, a na sjeveroistočnoj strani seoskog groblja otkriven je sklop više građevina (Zekan 1996: 18).

Za vrijeme Prvog i Drugog svjetskog rata radovi su obustavljeni, a kuća i materijal koji se nalazio u njoj pretrpjeli su velika oštećenja. U vremenu između ratova nisu se osigurala novčana sredstva za istraživanje na Glavici.

1959. Muzej hrvatskih arheoloških spomenika započeo je s istraživanjima na Bribirskoj glavici jer se pod crkve sv. Joakima i Ane trebao obnoviti. Nakon toga, istraživanja su provedena sustavno i više se nisu prekidala. Osim Muzeja HAS po vodstvom Stjepana Gunjače, na projektu su sudjelovali i J. Korošec s Filozofskog fakulteta iz Ljubljane te M. Suić i Š. Batović iz Arheološkog muzeja u Zadru (Zekan 1996: 20).

U samim počecima istraživanja otkriveno je nekoliko apsida, najnovijim istraživanjima će se dokazati, osmerolisne rotonde pod crkvom Sv. Joakima i Ane (Ghica 2016: 9-47). Osim toga, pred glavnim ulazom u Varvariju pronađeni su ranosrednjovjekovni grobovi koji su istovremeni grobovima uz novoizrađeni pristupni put na Glavicu (Zekan 1996: 20).

Idućih godina na Dolu su pronađeni samostan i crkva sv. Marije, ali i sklopovi srednjovjekovnih kuća. Ostaci srednjovjekovnog, ali i novovjekovnog, naselja pronađeni su i na tjemenu Glavice. Kod seoskog groblja pronađeni su ostaci rimske i srednjovjekovne arhitekture, a duž Glavice pratili su se i konzervirani bedemi (Zekan 1996: 21).

Krajem šezdesetih godina prošlog stoljeća podigla se na Glavici još jedna kuća i time je Bribir dobio svoj lapidarij, ali i smještaj za sve veću arheološku ekipu (Zekan 1996: 21).

U vrijeme Domovinskog rata Bribirsku su glavicu zauzeli pripadnici srpske vojske, kuće su bile oštećene, većina artefakata iz lapidarija je pronađena izbačena, a dio je nestao (Zekan 1996: 22).

Od 2014. godine na Glavici se provodi međunarodni arheološki projekt *Varvariva / Breberium / Bribir* u kojem osim Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika sudjeluju i Muzej grada Šibenika, Macquarie University iz Sydneyja te Det teologiske Menighetsfakultet iz Osla uz brojne suradnike (Milošević 2015: 6).

Sl. 3. Istraživanja na Bribirskoj glavici 1913. godine (prema Gjurašin 2010: 2)

Sl. 4. Istraživanja na Bribirskoj glavici 1960. godine (prema Gjurašin 2010: 13)

Sl. 5. Konzervacija bedema antičke Varvarije 1969. godine (prema Gjurašin 2010: 26)

4. BRIBIRSKA GLAVICA U PRAPOVIJESTI

Područje Bribira oduvijek je pružalo povoljne uvjete za život pa tako i prvom neolitičkom čovjeku koji se naselio na položaju Krivače, kod sela Piramatovci. Uz plodno polje i obilne izvore vode ne čudi što je ovo područje naseljeno od najranijih vremena. Osim dokaza života u mlađemu kamenom dobu na ovom području, na samoj Bribirskoj glavici trajni život započeo je u kasnome brončanom, odnosno u ranome željenom dobu. U to vrijeme Liburni na Glavici grade svoju prvu utvrdu, a kasnije i cijelo naselje Varvariju koju su vremenom opasali bedemima. Vrlo rano, u odnosu prema drugim narodima s istočne jadranske obale, Liburni dolaze u kontakt s Rimljanima koji se na Glavici naseljavaju i tvore svoje naselje koje postaje *municipium* (Burić 1997: 6). Najveći procvat Bribir doživljava u srednjem vijeku kada su njime vladali Šubići, najuglednija i najmoćnija velikaška obitelj u to vrijeme čije je sjedište bio upravo Bribir. Nakon Šubića, u kasnom srednjem vijeku, Bribir su zauzeli Turci, a nakon njih i Mlečani. U 17. stoljeću doselilo se pravoslavno stanovništvo iz Bosne i osnovalo selo u podnožju Glavice.

4. 1. Mlađe kameno doba

Već na početku dvadesetog stoljeća na području Bribira (Ostrovica, Đevrske, Piramatovci, Krković i dr.) pronađeni su ostaci mlađega kamenog doba (Batović 1980: 55). Šezdesetih godina kod sela Piramatovci, na položaju Krivače, J. Korošec otkrio je ostatke neolitičkih naselja s velikom količinom pokretnog materijala, ponajprije keramikom (Batović 1980: 56). Kulturna grupa koja je na ovom lokalitetu zastupljena u svim svojim fazama je danilska kulturna grupa, a nakon nje slijedi početna faza hvarske kulture (Korošec 1968: 214). Na samoj Glavici Korošec je istraživao od 1962. godine i to na tri položaja: na padini s istočne strane Gradine, jugozapadno od crkve sv. Marije i u samoj crkvi sv. Marije na položaju Dol (Batović 1980: 57). Najstariji nalazi otkriveni su upravo na istočnoj padini nedaleko od bedema i pripadaju početku hvarske faze ili kraju razvoja danilske kulture (Korošec 1968: 214), dok su radovi na Dolu, kod crkve sv. Marije otkrili prapovijesne kuće s podom od nabijene zemlje i ognjištima ovalnoga ili okrugloga oblika (Korošec 1968: 215).

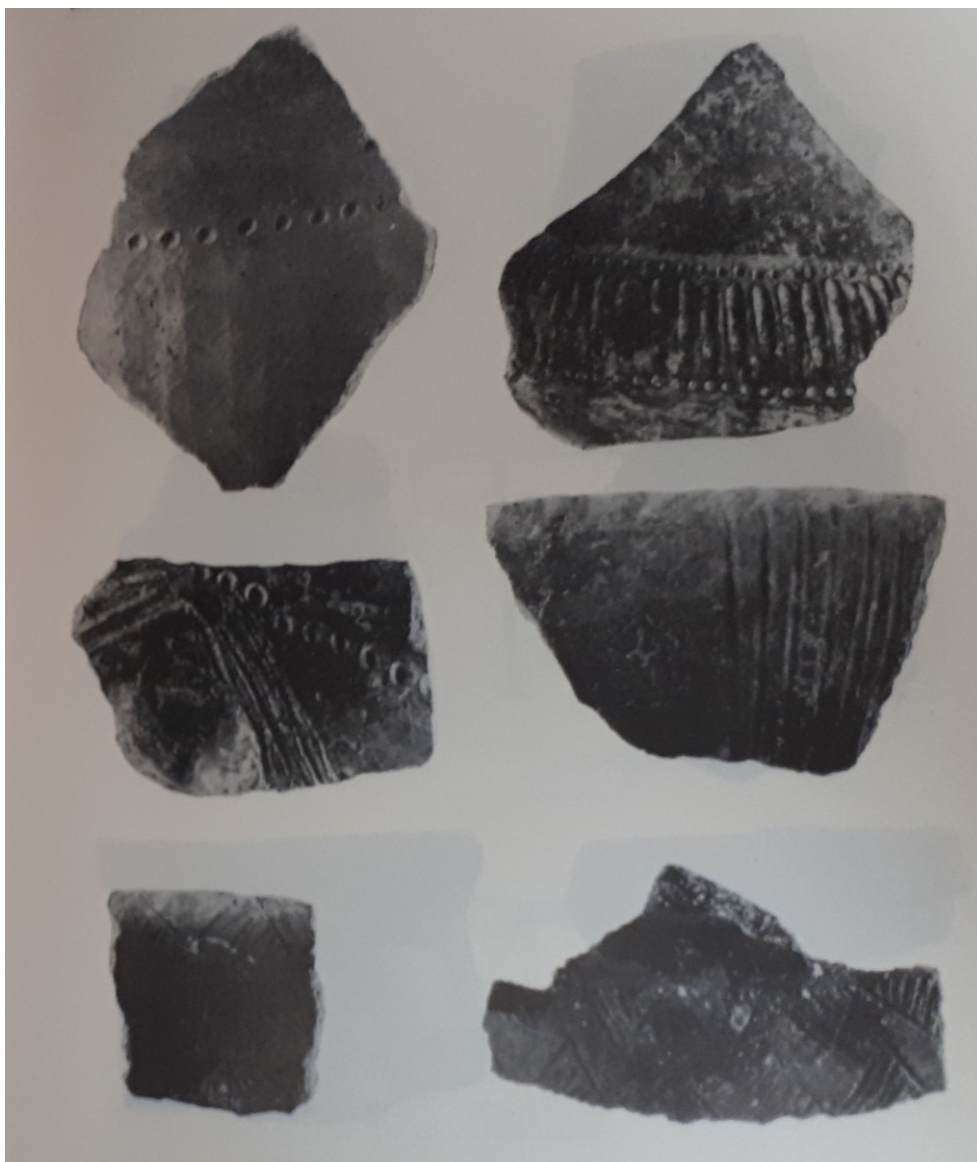

Sl. 6. Prapovijesna keramika s Bribirske glavice (prema Korošec 1968: tab. III)

4. 2. Željezno doba

Željezno doba Bribirske glavice obilježila je kultura skupina Liburna. Liburni su kulturna grupa koja se rasprostirala na području između rijeke Raše u Istri na sjeveru i rijeke Krke na jugu (Batović 2004: 589). Razvoj ove kulturne grupe Batović (Batović 2004: 599) je podijelio na dva glavna razdoblja i pet faza koji traju od 9. do 1. st. pr. Kr. Prvo razdoblje vrijeme je liburnske prevlasti na Jadranu, od 9. do 6. st., i prva, druga, i treća faza razvoja kulture. U drugom razdoblju, u vremenu od 5. do 1. st. pr. Kr., opada liburnska moć na Jadranu i oni gube prevlast, a kultura je u svojoj četvrtoj i petoj fazi razvoja (Batović 2004: 601). U petom stoljeću pr. Kr. Grci su preuzeli većinu trgovine na Jadranu i na taj način direktno utjecali na liburnsko gospodarstvo i razvoj kulture. Osim povećanog uvoza grčke robe, proširio se uvoz i robe iz Apulije (Batović 2004: 605). U zadnjoj, petoj, fazi razvoja kulture, najviše se primijeti helenistički utjecaj, ali uz, naravno, zadržavanje lokalnih posebnosti. Bedemi su se tako gradili u megalitskoj tehnici, nailazi se na grobove s mnogo priloga što je također helenističko obilježje, a sami prilozima govore o društvenoj, ali i gospodarskoj podvojenosti, a uz to, primijećen je i povećani uvoz grčke i italjske keramike (Batović 2004: 605).

S obzirom na to da su Liburni bili vrsni pomorci i brodograditelji, jedna od osnovnih grana gospodarstva ove kulturne grupe bila je razmjena robe, odnosno trgovina. Osim po Jadranu, trgovali su po srednjem i istočnom Sredozemlju, sve do Male Azije (Batović 2004: 638; 1980: 74). Izvozili su najviše nakit i stočne proizvode poput sira, vune i kože, a uvozili keramičke, brončane i željezne proizvode, ali i srebro (Batović 2004: 638). Za ovaj rad najznačajnije su veze s Grčkom s kojom se kontakti zapažaju već krajem 7. i početkom 6. st. pr. Kr. U to vrijeme uvezile su se korintske i atičke vrste posuda s crnim slikanjem, a tijekom 5. i 4. st. pr. Kr. prevladavaju posude sa crvenim likovnim ukrasom (Batović 2004: 647). Razdoblje od 3. do 1. st. pr. Kr. obilježava uvoz helenističke keramike s reljefnim ukrasom, ali i ostali helenistički proizvodi poput svjetiljaka, staklenih gema, privjesaka, prstenja, naušnica i sl. (Batović 2004: 647). Kontinuitet života u vrijeme željeznoga doba na Bribirskoj glavici prati se od samih početaka ovoga razdoblja pa sve do rimske prevlasti, a uočeno je pet građevnih faza u obnavljaju podova, vatrišta, ognjišta te u ostacima paljevine, ulomcima kućnoga lijepa i popločenja (Batović 1988: 108). Kuće na gradini gradile su se uz bedeme i vremenom se širile prema središtu gradine (Batović 1988: 117), dok je ulaz na gradinu bio u obliku puževe kućice ili zavojnice (Batović 2004: 608). Kupolaste peći od gline poznate su samo s gradine na Bribirskoj glavici (Batović 1988: 118; 2004: 609), a osim toga, na ovom nalazištu uočavaju se i pojedine specifičnosti u odnosu na sjevernija nalazišta liburnske kulturne grupe. Tako su na Bribiru posude češće ukrašene, česta je tehnika ukrašavanja otiskom konopca te različite kombinacije kanelura i uboda, a pronađeni su i koluti za vretena što je rijetkost u ostaloj Liburniji (Batović 1978: 20). Ni trgovina bribirskoga željeznodobnog stanovništva nije bila naročito razvijena. Rezultat je to ponajprije udaljenosti od mora, ali i različite strukture gospodarstva koje je temeljilo uglavnom na stočarstvu i zemljoradnji (Batović 1980: 74).

Sl. 7. Ulomci liburnske keramike (prema Batović 1980: tab. VIII)

5. HELENISTIČKA KERAMIKA KAO DOKAZ KOMUNIKACIJE SA SREDOZEMLJEM

Istočna Jadranska obala poznata je po svojim brojnim otocima, poluotocima, hridima, grebenima, uvalama i zaljevima što ju čini jednom od najrazvijenijih obala na svijetu. Ne čudi stoga činjenica što je već u vrijeme liburnske kulture pomorstvo i brodarstvo doživjelo snažan procvat, a samim time postavilo i temelje za vrlo dobre trgovačke veze i komunikaciju s ostatkom Sredozemlja. U to vrijeme trgovina i razmjena postaju jedna od osnovnih grana gospodarstva (Batović 2004: 638). Tijekom helenizma na cijelom Sredozemlju osnivaju se grčke kolonije što s vremenom dovodi i do znatnih promjena u trgovini. S obzirom na to da se tržište povećalo, odnosno proširilo izvan granica same Grčke, a nova naselja traže poznatu grčku robu, trgovačke veze s kolonijama su se intenzivirale, jednako kao i kontakt novopridošlih Grka s domaćim stanovništvom te su se počele osnivati radionice u domorodačkim naseljima (Miše 2012: 231; Šešelj 2009: 440).

Među prvim najbolje potvrđenim grčkim utjecajima na Jadranu svakako su Otrantska vrata (Šešelj 2009: 412), točka na kojoj se istočna i zapadna jadranska obala toliko približavaju jedna drugoj da je komunikacija među njima u isto vrijeme i neizbježna i neupitna. Kao što je već spomenuto, zbog osnivanja grčkih kolonija na Jadranu, od kraja 8. i početka 7. st. pr. Kr. grčki utjecaj se intenzivirao te je započela cirkulacija grčkog materijala. Od sredine 6. st. pr. Kr. pojava grčkog materijala je u porastu te se uz korintsku javlja i atička crnofiguralna keramika, a krajem ovog stoljeća Atena širi svoj utjecaj na dva važna trgovačka centra na sjevernom Jadranu, Spinu i Adrijju, koja svoju robu nastavljaju distribuirati dalje po Europi zahvaljujući plovnoj rijeci Po na čijem ušću su pronašli svoj povoljan položaj (Šešelj 2009: 416–417). Početkom 4. st. pr. Kr. na političkoj karti srednjeg Jadrana javlja se Sirakuza s Dionizijem Starijim te se osnivaju vrlo važne kolonije na Visu i Hvaru koje dovode do promjena u odnosima između Grka i domorodaca jer Grci u ovom razdoblju postaju važan gospodarski i politički čimbenik bar za ovaj dio istočne obale. No, već nakon nekoliko desetaka godina sirakuška moć opada, a jača gusarstvo koje je na području razvedene obale vrlo unosna aktivnost, odnosno djelatnost. Jačanjem gusarstva plovidba postaje nesigurna, a trgovci moraju biti vrlo pažljivi u svojim daljnjim pohodima (Šešelj 2009: 417).

5. 1. Crnopremazana keramika

Tijekom 5. i 4. st. pr. Kr. kroz Italiju se počinje širiti tehnika crnog premaza po keramičkim posudama. Ova tehnika prvi put se javlja u Atici u 6. st., ali popularna postaje tek u 5. i tijekom 4. st. pr. Kr. i koristi se sve do drugog stoljeća, tj. početka prvog stoljeća prije Krista kada ju zamjenjuje sivopremazana keramika iz Apulije i Sicilije (Miše 2010: 165). Pročišćena glina koristi se za proizvodnju posuda čija se površina, dok je posuda još vlažna (da ne dođe do pucanja posude zbog različitog stupnja sušenja), premazuje još čišćom i razrijeđenom glinom. Pečenjem se zatim dobiva jači ili slabiji crni sjaj, a u nekim slučajevima i crveni i smeđi, što ovisi o različitim uvjetima pečenja. Ono što je bitno naglasiti je da je premaz isti kao kod crvenofiguralne, crnofiguralne i Gnathia keramike (Šešelj 2009: 71; Miše 2010: 164). Ova vrsta helenističke keramike vrlo je jeftin proizvod koji zapravo imitira skupe metalne posude, ali je zbog nedostatka slikanog ukrasa i brze proizvodnje dostupan većem broju ljudi (Šešelj 2009: 72; Miše 2010: 165). Crnopremazana keramika rađena u arhajskom i klasičnom razdoblju naziva se još i *black glazed* ili *black gloss*, a u helenističkom razdoblju kampanska ili rimska republikanska (Šešelj 2009: 73). Na Bribirskoj glavici zasada su prepoznata 24 ulomka crnopremazane keramike.

5. 2. Gnathia keramika

Keramika tipa Gnathia najraširenija je helenistička keramička vrsta koju osim posuda karakterističnih oblika obilježava i crni premaz po površini na koji se nanosi slikani ukras u crvenoj, žutoj i bijeloj boji, a najčešće u kombinaciji s tehnikom urezivanja (Miše 2010: 17; Ugarković 2015: 253). Crni premaz na posude nanosi se prije samog pečenja posuda, a tek nakon pečenja posude se oslikavaju bojama. Najveći broj posuda ove vrste proizveo se u Apuliji, gdje je se ovaj stil vjerojatno i razvio (Taras) oko polovice 4. st. pr. Kr. (Miše 2010: 27). Osim u Apuliji, proizvodnja je potvrđena i u Dauniji, Mesapiji, Peuceziji, Lukaniji, Kauziju itd. (Šešelj 2009: 51; Ugarković 2015: 253). Na grčkom području ovaj stil naziva se *West slope*, na području Apulije, kao što je već rečeno, to je keramika tipa Gnathia, a na području Etrurije to bi bile Phantom i Socra grupe (Šešelj 2009: 50). Definirane su tri razvojne faze Gnathia stila i to: rana (360 – 300), srednja (330 – 300) te kasna (325 – 270) (Šešelj 2009: 50), uz kampanski, lukanski, sicilski, kalabrijski te isejski stil, odnosno produkciju (Miše 2010: 18, Ugarković

2015: 253). Obilježja ove keramike su dobar crni sjaj, svijetlosmeđa glina, već spomenute bijela, crvena i žuta boja te mitološke i kazališne scene, glave žena, božanstva, životinjski i geometrijski te biljni motivi poput grančica, lišća i vitica (Čargo 2007: 26). U ranoj razvojnoj fazi, koji su vezani uz crvenofiguralnu keramiku, oslikani ukrasi su uglavnom figuralni te se uz njih javljaju biljni i geometrijski, a u kasnijim fazama smanjuje se broj i veličina ukrasa te narebreni ukras krasi veći dio posude. Oblici koji se koriste uglavnom su lekiti, bočice, čaše za piće, enohoje i pelike (Šešelj 2009: 51).

Na istočnoj jadranskoj obali nalazi se 38 lokaliteta s materijalom koji pripada Gnathia tipu (Miše 2013: 99), a na samoj Bribirskoj glavici ova vrsta zastupljena je s 25 ulomaka. S obzirom na količinu nalaza te na njihove specifičnosti na Visu, Kirigin je 1990. godine definirao lokalnu isejsku proizvodnju koja se odvijala od kraja 3. do sredine 1. st. pr. Kr. (Kirigin 1990: 58 – 63). Na temelju njegova rada, Miše (2010, 2013) pretpostavlja da se radi o tri faze lokalne proizvodnje. Prvu fazu karakteriziraju utjecaji iz sjeverne Apulije i oblici posuda koji oponašaju kasnu kanuzijsku i RPR (*ribbed with palmette rosette*) grupu – enohoje, pelike, skifi tipa A. Ovi oblici osim oponašanja vanjskih utjecaja sadrže i lokalne specifikacije (Miše 2010: 122 – 13; Miše 2013: 114 – 115). U kasnijim fazama vidljivi su utjecaji keramike zapadnog obronka (*West slope*) u izboru motiva i njihove izvedbe. Ukras je urezan ili se nanosi debljim slojem gline, a od oblika su popularne enohoje, skifi tipa B1 te pelike tipa B (Miše 2013: 119 – 123). Ovaj hibridni stil pod utjecajem apulskog gnathia stila i atičkoga stila zapadnog obronka, osim na Visu, pronađen je još samo na području Albanije (Šešelj 2009: 55).

5. 3. Sivopremazana keramika

Od drugog stoljeća prije Krista na tradiciji crnopremazane keramike i pod utjecajem modernih radionica iz Male Azije proizvode se posude čija je površina obojana u sivo (Šešelj 2009: 108). Radi se o posudama od tvrdo i ravnomjerno pečene sive gline koja svoj primarni oblik dobiva redukcijskim pečenjem. Na tako pečenu posudu nanosi se sivi ili tamnosivi premaz, tj. posuda se umače u tekuću smjesu te su na njoj najčešće vidljivi tragovi cijedenja (Šešelj 2009: 108). Najpoznatiji stil sivopremazane keramike kampanski je C stil, koji je nastao početkom 2. st. pr. Kr. u Apuliji i Lukaniji, a zatim se od sredine drugog stoljeća prije Krista sa Sirakuze proširio i po cijelom Sredozemlju (Šešelj 2009: 108; Ugarković 2015: 408). Kraj proizvodnje ove vrste keramike nejasan je, ali se pretpostavlja da se radi o vremenu Augustova

doba (Šešelj 2009: 108; Ugarković 2015: 408). Karakteristični oblici ove vrste su enohoja, pelika tipa C te skifi tipa B2, na kojima je ukrašavanje rijetko, ali se koristi tehnika urezivanja te *rouletting*, tehnika ukrašavanja pomoću kotačića na tanjuru (Miše 2010: 167).

Na području istočne Jadranske obale, ova keramika istovremena je zadnjoj fazi isejske proizvodnje keramike tipa Gnathia (Miše 2010: 168), a pronalazi se ponajviše u kontekstu grobnih priloga pa je tako na nekropoli kod Dragišića jedan od najčešćih nalaza (Miše 2017: 93), a na Bribiru je u kontekstu naselja zasada pronađeno 8 ulomaka.

5. 4. Reljefna keramika

Reljefnom keramikom ili megarskim zdjelama nazivaju se poluloptaste zdjele koje su rađene na kalupu te bogato dekorirane (Brusić 1988: 19). Proizvodnja ovih posuda nastala je u Ateni u 3. st. pr. Kr., a motivi dekoracije te oblici najvjerojatnije se mogu tražiti u Aleksandriji. Ova vrsta keramike zapravo je kopija skupocjenih metalnih posuda te njihova jeftina i pristupačna zamjena jer se, s obzirom na način izrade na kalupu, masovno proizvodila (Brusić 1988: 21). Dvije su osnovne vrste posuda rađene u ovoj tehnici, krateri i posude za pijenje. Dekoracija se na megarske zdjele utiskivala ili urezivala, a najčešći su vegetabilni motivi poput lotosovih latica te palmina i akantova lista ili borovih šišarki i riblje krljušti (Kamenjarin 2017: 10-11).

Na području Liburnije reljefna helenistična keramika ima svoje lokalne posebnosti, no proizvodni centri nisu pronađeni te je lokalnu proizvodnju nemoguće dokazati. No, proizvodnja je potvrđena u neposrednoj blizini, na otoku Visu, gdje su pronađeni ulomci reljefnog kratera, kalupa te cijela megarska zdjela (Brusić 1988: 34). Osim na Visu, kalup te matrica za otiskivanje nožice pronađeni su i u Resniku (Kamenjarin 2011: 65; 2014: 135). Specifični oblik ove vrste je već spomenuta megarska zdjela, a u samoj Liburniji reljefni krater koji je također rađen u kalupu, a zatim mu se vrat izvlačio na kolu. Na ovom području, reljefne posude pronađene su uglavnom u kontekstu grobova (Brusić 1988: 28; Ugarković 2015: 437), pa tako na nekropoli kod Dragišića one čine najviše grobnih priloga (Miše 2017: 92), a nalazi čaša iz svetišta u Nakovani na Pelješcu, na Palagruži i rtu Ploča, pretpostavljaju kulturne radnje ispijanja vina (Kamenjarin 2014: 136). U liburnskim naseljima reljefna helenistička keramika nije pronađena, ali je zato u Sikulima pronađena u helenističkoj luci u moru, ali i u ostacima kuća i ulica (Kamenjarin 2014: 136). S obzirom na to da je istraženo samo desetak posto

pretpostavljene površine lokaliteta, za očekivati je da će nova istraživanja dokazati postojanje ove lokalne radionice (Kamenjarin 2014: 138; 2017:12). Na Bribirskoj glavici pronađena su 3 ulomka reljefne keramike, no bez točnoga konteksta nalaska, pa je pitanje potječu li zapravo iz naselja.

5. 5. Crvenopremazana keramika

Crvenopremazana keramika kasna je vrsta helenističke keramike koja se javlja u 2. st. pr. Kr. u radionicama na istočnom Jadranu, ali i u Maloj Aziji i ostatku istočnoga Sredozemlja (Šešelj 2009: 176). Glina od koje se radi ova vrsta keramike uglavnom je narančaste boje te dobro pročišćena, iako može biti i svijetlocrvena, bež i svijetlosmeđa, a premaz je od crvene ili smeđe boje (Šešelj 2009: 176).

Na istočnoj Jadranskoj obali crvenopremazana keramika pronađena je na Visu te na rtu Ploča, a od oblika su zastupljene čaše za piće, posude za izlivanje tekućine, kozmetičke kutije te svjetiljke (Šešelj 2009: 177; Ugarković 2015: 440). Čargo (2007: 37) smatra da je crvenopremazana keramika iz Ise modni izričaj samoga kraja helenističkoga razdoblja. Na Bribiru je zasada pronađeno i prepoznato 6 ulomaka crvenopremazane keramike.

6. KATALOG

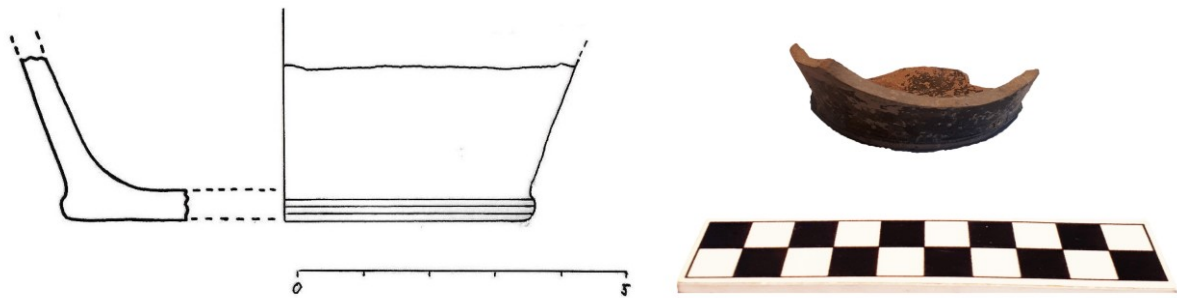
Katalog helenističke keramike s Bribirske glavice napravljen je od izabranog dijela ulomaka koji, bez obzira na stanje u kojem su zatečeni i s obzirom na nedostatak podataka o njihovu točnom podrijetlu, odnosno mjestu pronalaska, mogu dati bar preliminarnu sliku zastupljenosti pojedinih keramičkih vrsta i oblika na ovom lokalitetu. Tridesetak posto dostupnih nalaza nije uvršteno u katalog jer je jednostavno ili preoštećeno ili presitno da bi im se odredila pripadnost. Također, zbog nesretnih okolnosti koje su zadesile nalaze sa Bribira od istraživanja do danas, postoji velika mogućnost da je dio helenističke keramike ostao neprepoznat, te da će se prilikom sređivanja muzejske zbirke naći još priličan broj ulomaka. S obzirom na to, ovaj rad neće i ne može donijeti velike opće zaključke o životu u naselju liburnske Varvarije u vremenu helenizma na Sredozemnom moru, ali može postaviti temelje za daljnje proučavanje ovoga, ali i ostalih naselja na istočnoj Jadranskoj obali koji su imali kontakte s grčkom kulturom. Bitno je naglasiti da je ovaj materijal uglavnom obrađivan preko dostupne fotodokumentacije pa su neke kataloške jedinice nedosljedne i ne sadrže potpune informacije o ulomku. U katalogu će, ukoliko je to moguće, biti određen tip posude, donijet će se opis ulomka te odrediti datacija i predložena analogija za one ulomke na kojima se može identificirati dovoljno morfoloških obilježja u svrhu tipološke analize. Za analogije korišteni su recentni radovi koji imaju opširne i detaljne kataloge fokusirane na helenističku keramiku na istočnoj jadranskoj obali (Šešelj 2009, Miše 2010, Ugarković 2015, 2019). Analogije su predložene samo u slučaju pronalaska primjerka koji se morfološki potpuno podudara s obrađenim ulomkom jer se ulomci obrađeni u ovome radu velikim dijelom ne mogu morfološki rekonstruirati zbog čega je nemoguće sa sigurnošću reći da se radi o pravim analogijama.

Ni jedan analizirani ulomak nije prepoznat kao keramika tipa Alto Adriatico, iako to ne znači da ove vrste na Bribiru nije bilo. Najviše ulomaka Alto Adriatico keramike na istočnoj jadranskoj obali potječe iz grobova s otoka Visa (Ugarković 2019: 67). Od novijih istraživanja, odnosno objava, dva ulomka pronađena su na Gradini kod Zemunika u kontekstu naselja (Čelhar i Borzić; 2016: 80 – 81), a jedan ulomak u Aseriji (Govorčin 2018: 73) pa je logično za očekivati da bi se novim detaljnim istraživanjima i na Bribirskoj glavici dokazala prisutnost ove vrste. Najveći broj ulomaka obrađene helenističke keramike s Bribirske glavice pripada keramici tipa Gnathia. Ovaj podatak uopće ne začuđuje s obzirom na to da je to vrsta koja je najraširenija, tj. najpopularnija, na istočnoj jadranskoj obali. Sljedeća vrsta po broju ulomaka je crnopremazana keramika. Od kasnohelenističkih vrsta keramike najzastupljenija je

crvenopremazana keramika, a uočeno je tek par ulomaka sivopremazane te reljefne keramike. S obzirom na navedene poteškoće prvotno u pohrani a potom i u obradi materijala, na temelju obrađenoga materijala nije moguće izvoditi nikakve čvrste zaključke o zastupljenosti pojedinih keramičkih vrsta i tipova.

6. 1. Crnopremazana keramika

CK 1

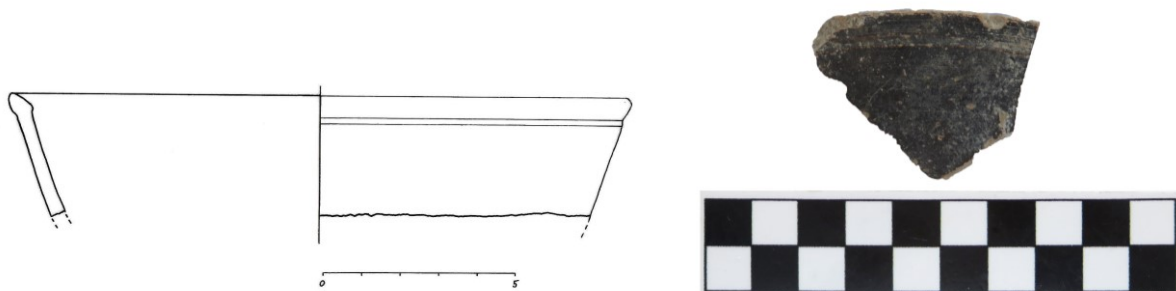
Tip posude: vrč?

Opis: dio dna crnopremazane posude za piće, premazan je i iznutra

Datacija: 3. – 1. st. pr. Kr.

Analogije: slično Šešelj 2009: 203, 18 i Čelhar i Borzić 2016: 100, T6, 2

CK 2

Tip posude: zdjela

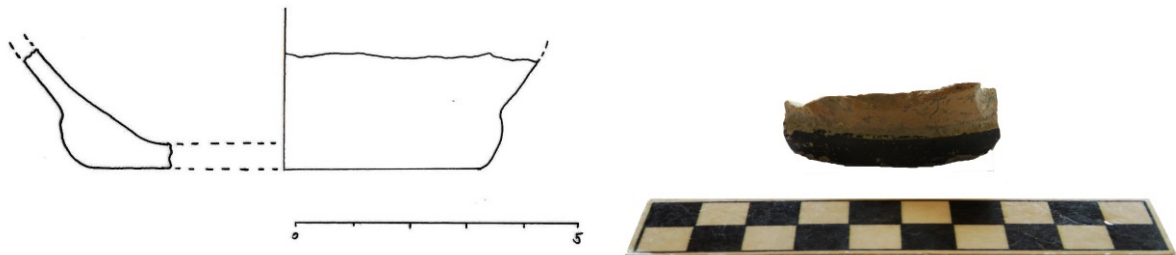
Dimenzije: v – 3.6, š – 4.7cm

Opis: obod zdjelice s crnim premazom

Datacija: 2. – 1. st. pr. Kr.

Analogije: slično Šešelj 2009: 91, 15

CK 3

Tip posude: vrč

Dimenzije: v – 2.1cm, š – 3.2cm

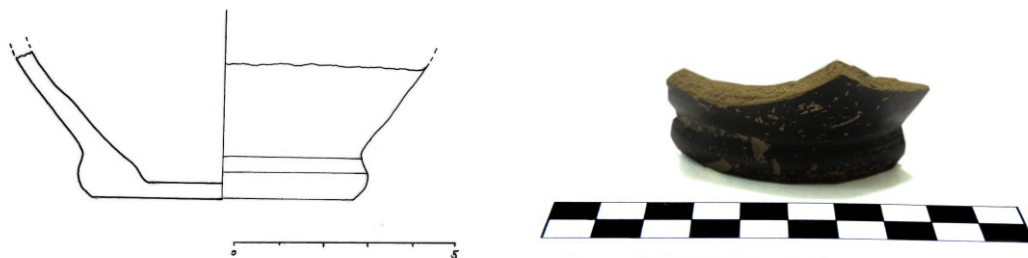
Opis: dio dna vrča, stopa crnopremazana, iznutra nije premazan

Kontekst nalaza: 1987. godina

Datacija: 4. -2. st. pr. Kr.

Analogije: slično Šešelj 2009: 186, 12 i Čelhar i Borzić 2016, 111, T18, 5

CK 4

Tip posude: vrč?

Opis: crnopremazano dno posude za piće

Datacija: kraj 4. / početak 3. st. pr. Kr.

Analogije: kao prethodni

CK 5

Tip posude: vrč?

Opis: ulomak tijela vrča

Datacija: 4. – 1. sr. pr. Kr.

CK 6

Tip posude: svjetiljka?

Opis: ulomak svjetiljke?

Datacija: 4. – 3. st. pr. Kr.

CK 7

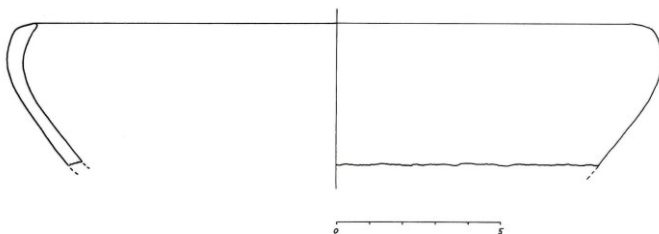

Tip posude: ?

Opis: ulomak tijela zatvorene posude

Datacija: 4. – 1. st. Kr.

CK 8

Tip posude: zdjelica

Dimenzije: v – 4.0cm, š – 5.9cm

Opis: obod zdjelice povijen prema unutra sa djelomičnim crnim premazom

Datacija: 4. – 2. st. pr. Kr

Analogije: slično Šešelj 2009: 88, 10

CK 9

Tip posude: ?

Opis: ulomka tijela posude s crnim premazom koji je loše pečen

Datacija: 4. – 2. st. pr. Kr.

CK 10

Tip posude: vrč?

Opis: ulomak dijela tijela s djelomičnim crnim premazom

Datacija: 4. – 2. st. pr. Kr.

CK 11

Tip posude: skif?

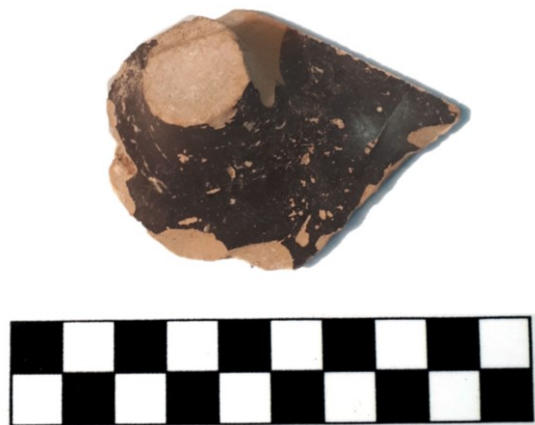
Dimenzije: v – 5.7cm, š – 4.3cm

Opis: ulomak dvostruke ručke s Heraklovim čvorom koji se nije sačuvao

Kontekst nalaza: kvadrant 184

Datacija: 4. – 2. st. pr. Kr.

CK 12

Tip posude: skif? vrč?

Dimenzije: v – 5.2cm, š – 7. 1cm

Opis: ulomak ručke

Kontekst nalaza: kvadrant 184

Datacija: 4. – 2. st. pr. Kr.

CK 13

Tip posude: skif? vrč?

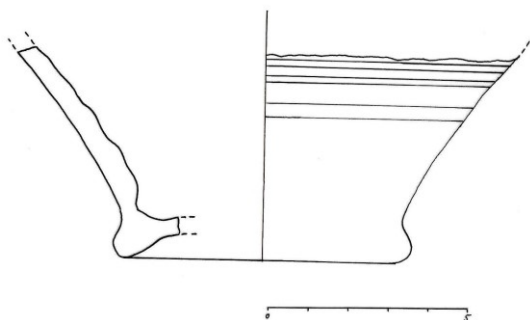
Dimenzije: v – 4.4cm, š – 4.5 cm

Opis: ulomak tijela posude s djelomičnim crnim premazom

Kontekst nalaza: kvadrant 6

Datacija: 4. – 2. st. pr. Kr.

CK 14

Tip posude: vrč

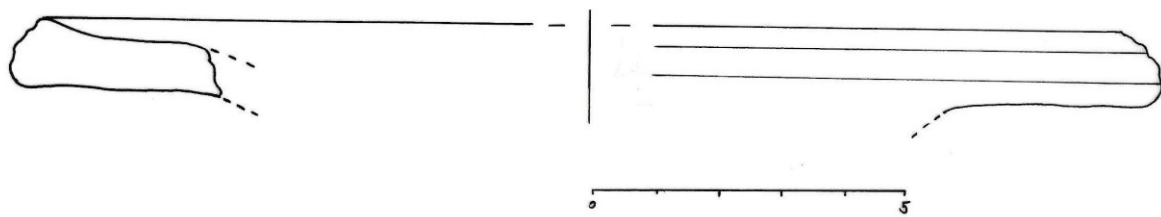
Dimenzije: v – 5.2cm, š – 7.0cm

Opis: dno vrča s djelomičnim crnim premazom na gornjem dijelu posude

Datacija: 4. – 2. st. pr. Kr.

Analogije: slično Šešelj 2009: 124, 27

CK 15

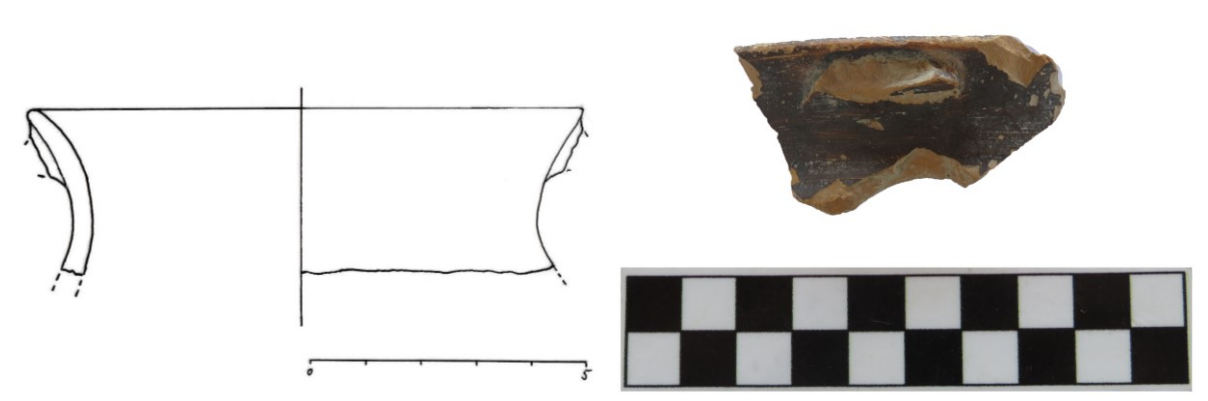
Tip posude: tanjur? zdjela?

Opis: ulomak oboda tanjura/zdjele

Datacija: 3. – 1. st. pr. Kr.

Analogije: slično Šešelj 2009: 249, 13

CK 16

Tip posude: skif s dvije ručke?

Dimenzije: v – 3.1cm, š – 5.1cm

Opis: obod skifa s odlomljenom ručkom premazan crnom bojom

Kontekst nalaza: zapadni bedem (10m), 12. 06. 1961.

Datacija: 4. – 2. st. pr. Kr.

CK 17

Tip posude: vrč?

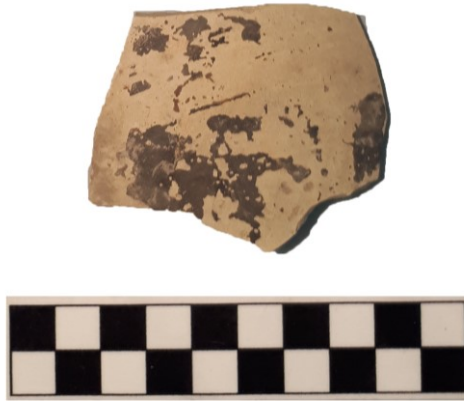
Dimenzije: v – 4. 7cm, š – 5.5cm

Opis: ulomak tijela vrča s djelomičnim crnim premazom

Kontekst nalaza: kvadrant 162, Ogredice, 1970. godina

Datacija: 4. – 2. st. pr. Kr.

CK 18

Tip posude: vrč?

Opis: ulomak tijela vrča s crnim premazom koji je loše sačuvan

Datacija: 4. – 2. st. pr. Kr.

CK 19

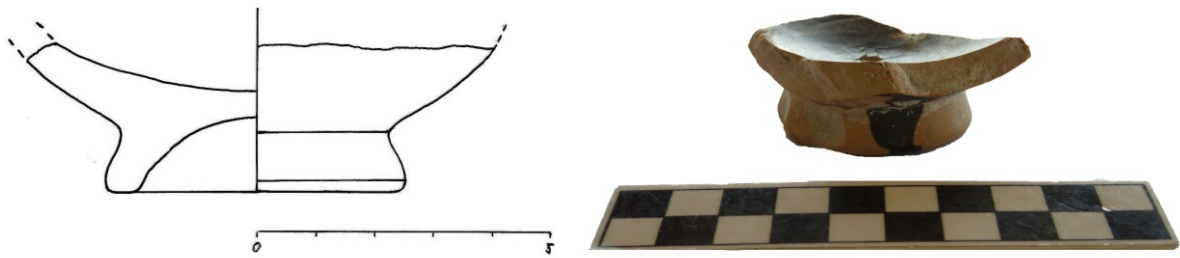
Tip posude: vrč?

Dimenzije: v – 4.0cm, š – 5.8cm

Opis: ulomak tijela vrča s djelomičnim crnim premazom

Datacija: 4. – 2. st. pr. Kr.

CK 20

Tip posude: tanjur?

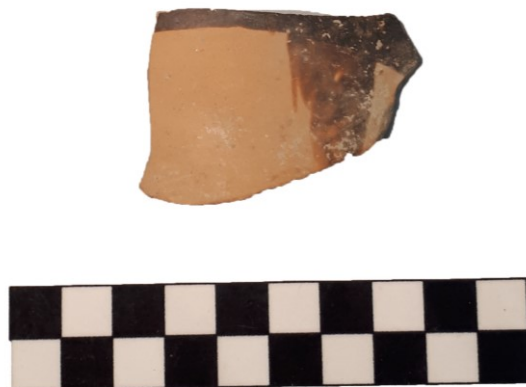
Opis: otvoreni tip posude, premazan crnom bojom s unutrašnje i s vanjske strane

Kontekst nalaza: napuštenu groblje kod ulaza, 09. 1970.

Datacija: 2. – 1. st. pr. Kr.

Analogije: slično Šešelj 2009: 84, 4

CK 21

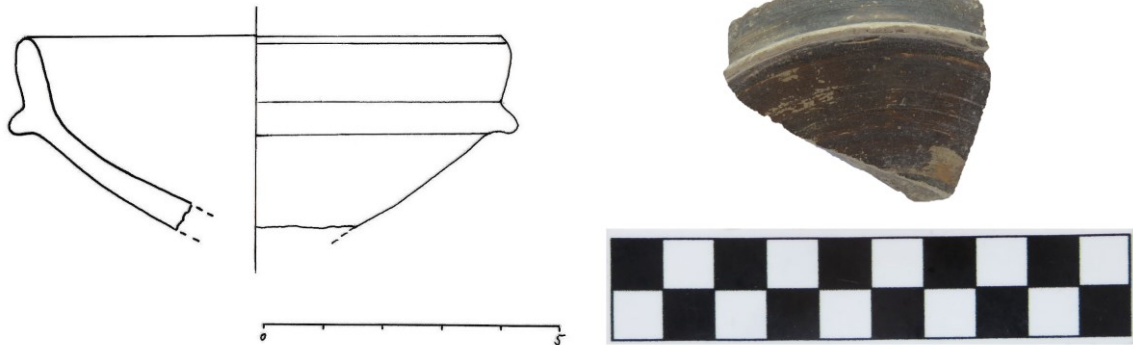

Tip posude: vrč?

Opis: ulomak tijela vrča s djelomičnim crnim premazom

Datacija: 4. – 2. st. pr. Kr.

CK 22

Tip posude: zdjelica

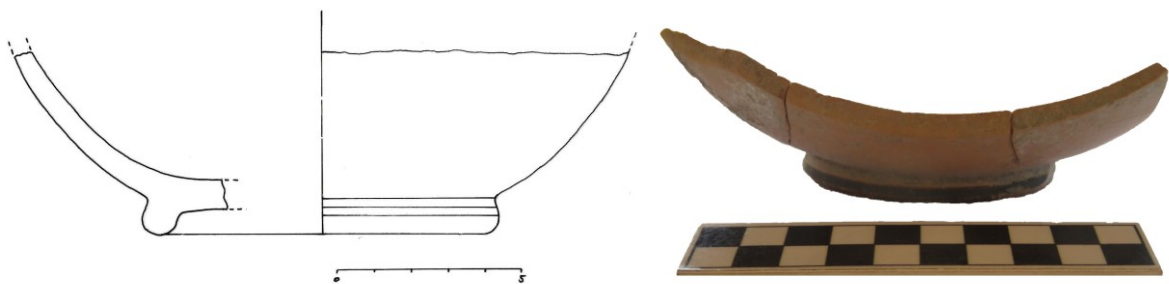
Dimenzije: v – 3.3cm, š – 5.0cm

Opis: obod zdjelice premazane crnom bojom

Datacija: 4. – 1. st. pr. Kr.

Analogije: nepoznato

CK 23

Tip posude: zdjela

Dimenzije: v – 5.0cm, š – 13.7cm

Opis: ulomak donjeg dijela zdjele s unutrašnje strane premazane crnom bojom

Datacija: 4. – 2. st. pr. Kr.

Analogije: slično Šešelj 2009: 83, 3

CK 24

Tip posude: vrč?

Dimenzije: v – 5.3cm, š – 5.8cm

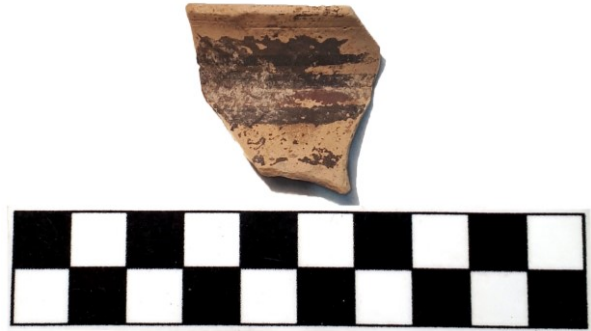
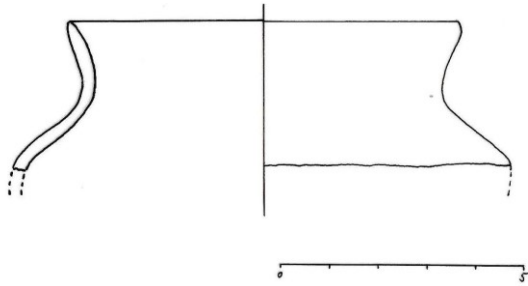
Opis: ulomak dijela posude s djelomičnim crnim premazom (može biti i Gnathia?)

Kontekst nalaza: Dol – nasip, 1970.

Datacija: 4. – 2. st. pr. Kr.

6. 2. Gnathia keramika

GK 1

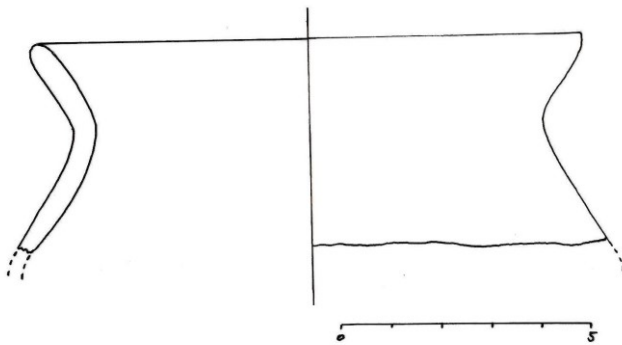
Tip posude: vrč

Opis: ulomak oboda premazan crnom bojom s crvenom linijom na vratu posude

Datacija: 4. / 3. st. pr. Kr.

Analogije: slično Šešelj 2009: 104, 35

GK 2

Tip posude: vrč

Opis: dva dijela oboda i dio tijela koji se spajaju, premazani crnom bojom i s crvenom linijom na prijelazu vrata

Datacija: kasno 4. / 3. st. pr. Kr.

Analogije: kao prethodni i sličan oblik kod Čelhar i Borzić 2016: 112, T19, 8

GK 3

Tip posude: vrč

Dimenzije: v – 3.9cm, š – 5cm

Opis: ulomak oboda ukrašen s četiri reda sivih (bijelih?) vodoravnih linija između kojih je deblja crvena linija

Datacija: 4. – 2. st. pr. Kr.

Analogije: kao prethodni

GK 4

Tip posude: skif

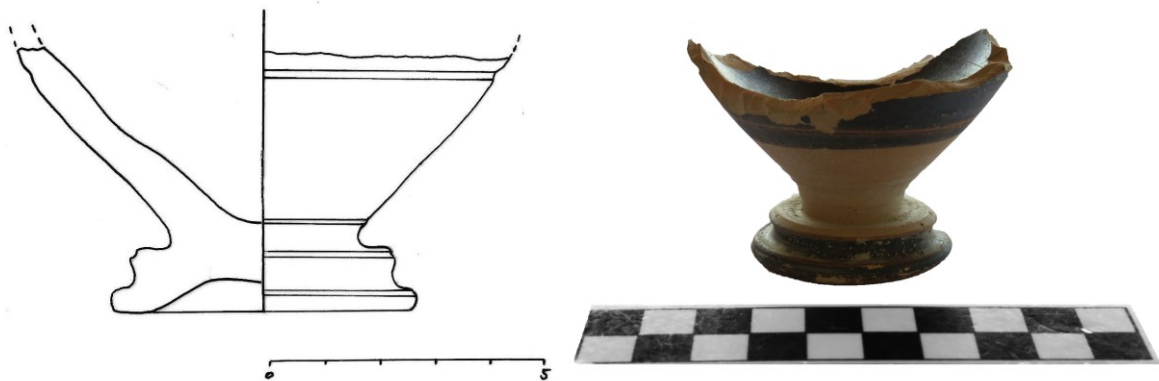
Dimenzije: v – 4.8cm, š – 6.5cm

Opis: ulomak donjeg dijela skifa premazan crnom bojom s naznakama crvene

Datacija: druga polovica 4. st. pr. Kr.

Analogije: Ugarković 2015: 363, CPK 19

GK 5

Tip posude: skif

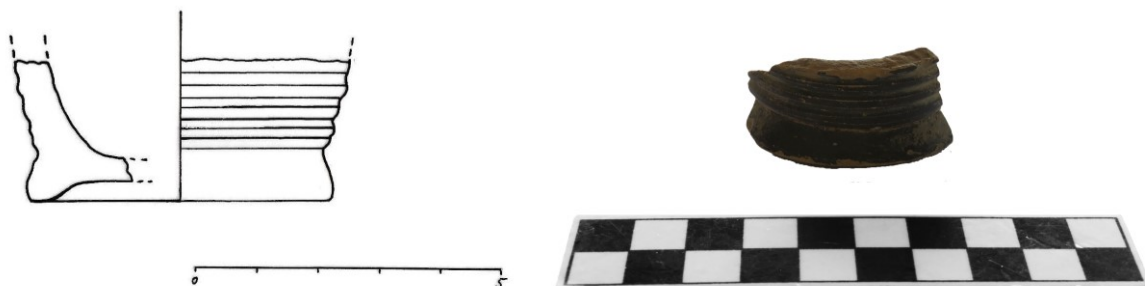
Dimenzije: v – 4.8cm, š – 7.0cm

Opis: donji dio tijela posude za piće, profilirana stopa čiji je donji dio crnopremazan, a ispod nije, skif iznutra premazan i blago udubljen

Datacija: prijelaz 4. na 3. st. pr. Kr.

Analogije: slično Miše 2010: 226, 67?

GK 6

Tip posude: skif? vrčić?

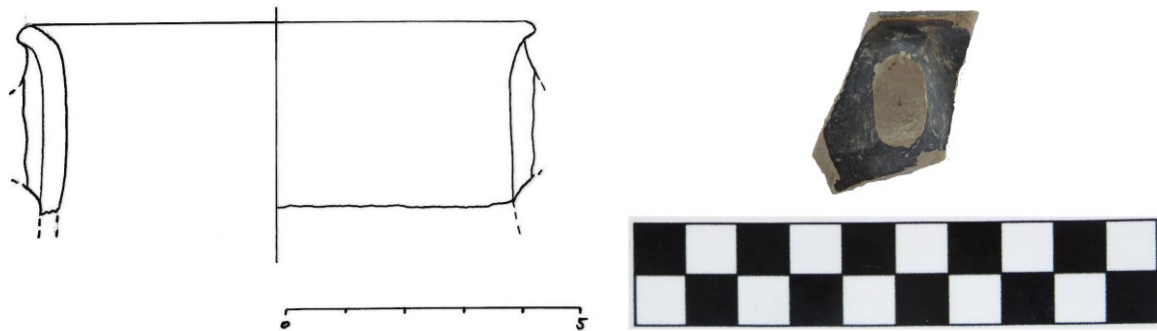
Dimenzije: v – 2.3cm, š – 2.4cm

Opis: profilirano dno posude za piće

Datacija: 4. / 3. st. pr. Kr.?

Analogije: nepoznato

GK 7

Tip posude: skif / vrč

Dimenzije: v – 3.5cm, š – 2.6cm

Opis: obod s ručkom

Datacija: 4. / 3. st. pr. Kr.

Analogije: slično Šešelj 2009: 102, 32, ali sa dvije ručke

GK 8

Tip posude: zdjela

Dimenzije: v – 3.0cm, š – 3.4cm

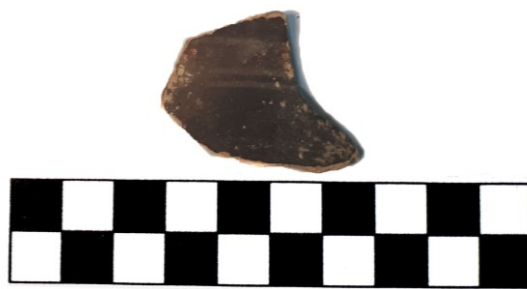
Opis: ulomak oboda ukrašen vegetabilnim motivom u žutoj i bijeloj boji

Kontekst nalaza: napušteno groblje kod ulaza, 09. 1970.

Datacija: 4. - 1. st. pr. Kr.

Analogije: neodređeno

GK 9

Tip posude: skif

Opis: ulomak trbuha posude za piće ukrašen bijelim vodoravnim linijama

Datacija: 4. / 3. st. pr. Kr.

GK 10

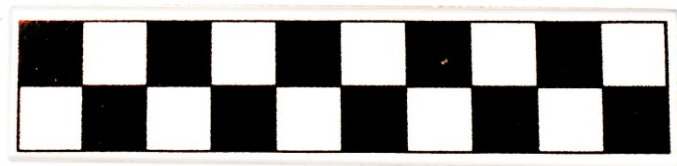

Tip posude: ?

Opis: ulomak tijela posude ukrašen bijelom linijom

Datacija: 4. / 3. st. pr. Kr.

GK 11

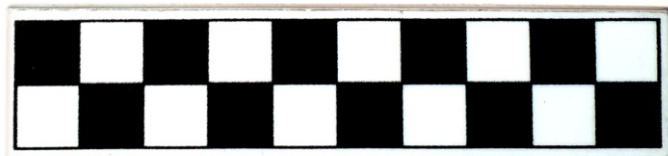

Tip posude: vrč? oinohoa?

Opis: ulomak tijela posude s vidljivim tragovima ukrašavanja bojom u negativu

Datacija: kasno 4. / 3. st. pr. Kr.

GK 12

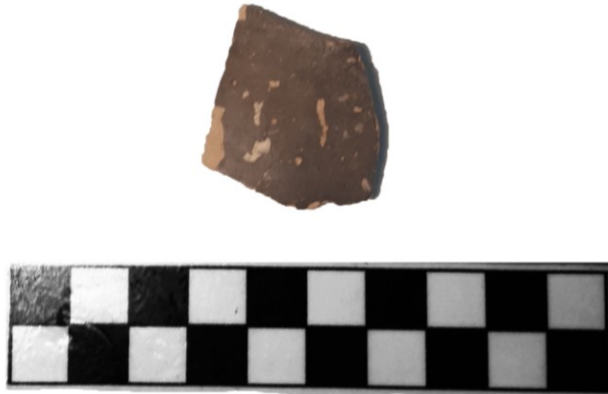
Tip posude: vrčić?

Dimenzije: v – 3.0cm, š – 3.3cm

Opis: ulomak tijela posude s narebrenim i slikani ukrasom

Datacija: 4. / 3. st. pr. Kr.

GK 13

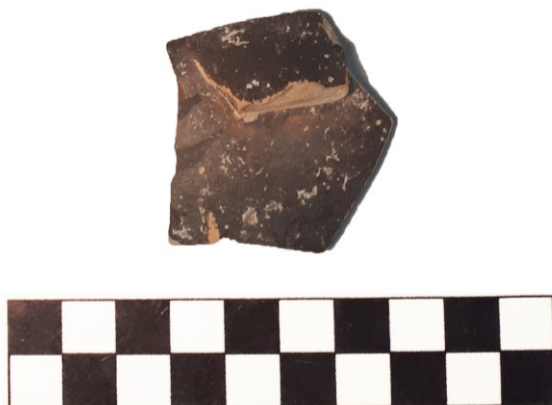

Tip posude: vrč?

Opis: ulomak tijela premazan crnom bojom s tragovima slikanja u negativu

Datacija: 4. / 3. st. pr. Kr.

GK 14

Tip posude: skif?

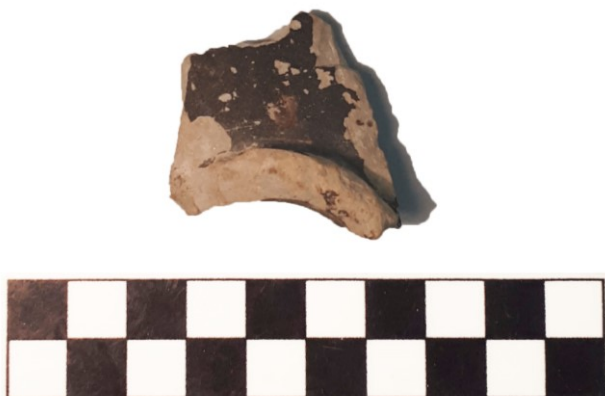
Dimenzije: v – 4.4cm, š – 4.0cm

Opis: ulomak tijela s dijelom ručke, vidljivi tragovi slikanja u negativu

Datacija: 4. / 3. st. pr. Kr.

GK 15

Tip posude: zdjela? tanjur?

Dimenzije: v – 2.2cm, š – 3.3cm

Opis: dio dna posude otvorenoga oblika

Datacija: 4. / 3. st. pr. Kr.

GK 16

Tip posude: skif

Dimenzije: v – 2.6cm, š – 3.7cm

Opis: donji dio tijela posude za piće premazan crnom bojom

Datacija: 4. / 3. st. pr. Kr.

GK 17

Tip posude: skif

Dimenzije: v – 4.4cm, š – 5.0cm

Opis: ulomak tijela premazan crnom bojom s debelom crvenom vodoravnom linijom i tanjim bijelim linijama iznad i ispod nje

Datacija: 4. / 3. st. pr. Kr.

GK 18

Tip posude: skif

Dimenzije: v – 4.1cm, š – 4.6cm

Opis: ulomak tijela premazan crnom bojom ukrašen bijelim crvenim linijama

Kontekst nalaza: 01. 09. 1977.

Datacija: 4. / 3. st. pr. Kr.

GK 19

Tip posude: vrč?

Opis: ulomak tijela posude premazan crnom bojom s visokim sjajem

Datacija: 4. / 3. st. pr. Kr.

GK 20

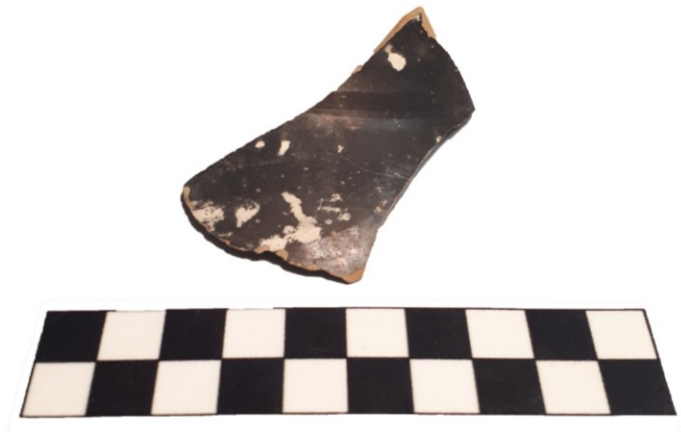

Tip posude: ?

Opis: ulomak tijela premazan crnom bojom i ukrašen crvenom i bijelom bojom

Datacija: 4. / 3. st. pr. Kr.

GK 21

Tip posude: skif?

Opis: ulomak tijela premazan crnom bojom s vidljivim tragovima slikanja u negativu

Kontekst nalaza: pod bedemom, 07. 1971.

Datacija: 4. / 3. st. pr. Kr.

GK 22

Tip posude: ?

Opis: ulomak tijela premazan crnom bojom

Datacija: 4. / 3. st. pr. Kr.

GK 23

Tip posude: ?

Dimenzije: v – 3.5cm, š – 2.9cm

Kontekst nalaza: 08. 06. 1961.

Opis: ulomak tijela premazan crnom bojom i na jednom dijelu s urezima

Datacija: 4. / 3. st. pr. Kr.

GK 24

Tip posude: vrč?

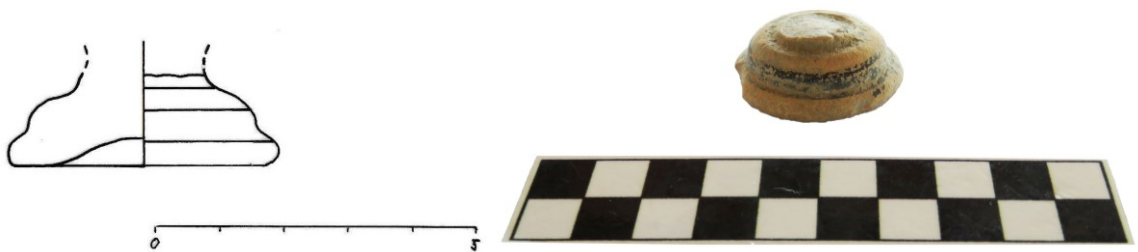
Dimenzije: v – 4.5cm, š – 1.6cm

Opis: ručka vrča premazana crnom bojom (može biti crnopremazana ili Gnathia keramika)

Kontekst nalaza: 08. 06. 1961.

Datacija: 4. / 3. st. pr. Kr.

GK 25

Tip posude: skif

Dimenzije: v – 1.6cm

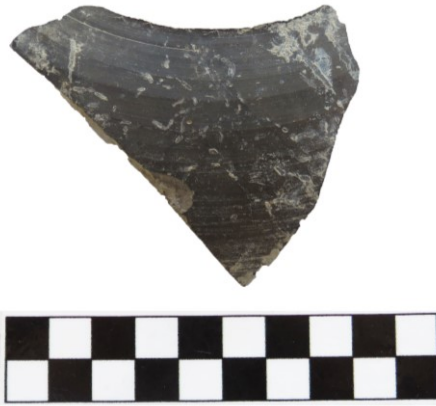
Opis: profilirana stopa skifa obojana crnom bojom (može biti i crnopremazana?)

Datacija: 4. / 3. st. pr. Kr.

Analogije: slično Šešelj 2009: 122, 22

6. 3. Sivopremazana keramika

SK 1

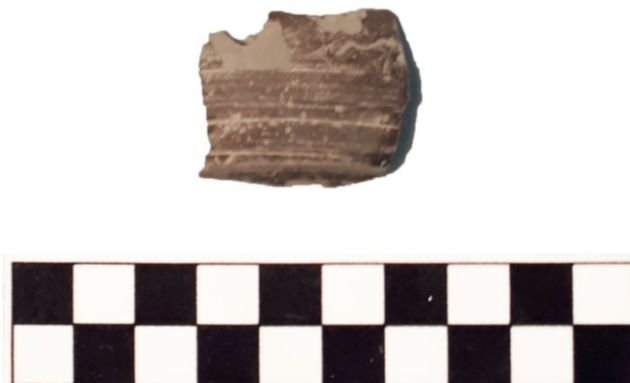

Tip posude: vrč?

Opis: donji dio tijela posude

Datacija: 2./1. st. pr. Kr.

SK 2

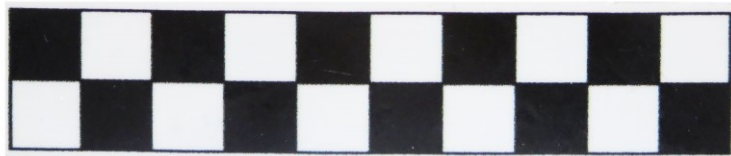
Tip posude: posuda za piće, skif? kantar?

Dimenzije: v – 2.2cm, š – 3.0cm

Opis: dno tijela posude za piće

Datacija: 2./1. st. pr. Kr.

SK 3

Tip posude: skif?

Dimenzije: v – 2.6cm, š – 3.4cm

Opis: obod posude za piće

Datacija: 2./1. st. pr. Kr.

SK 4

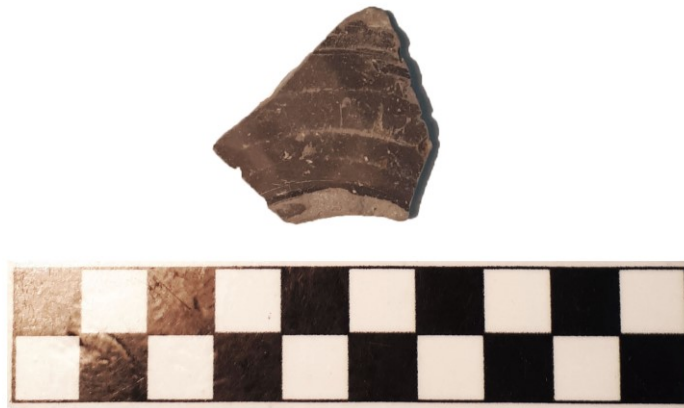
Tip posude: vrč?

Opis: ulomak dijela tijela posude za piće

Datacija: 2./1. st. pr. Kr.

SK 5

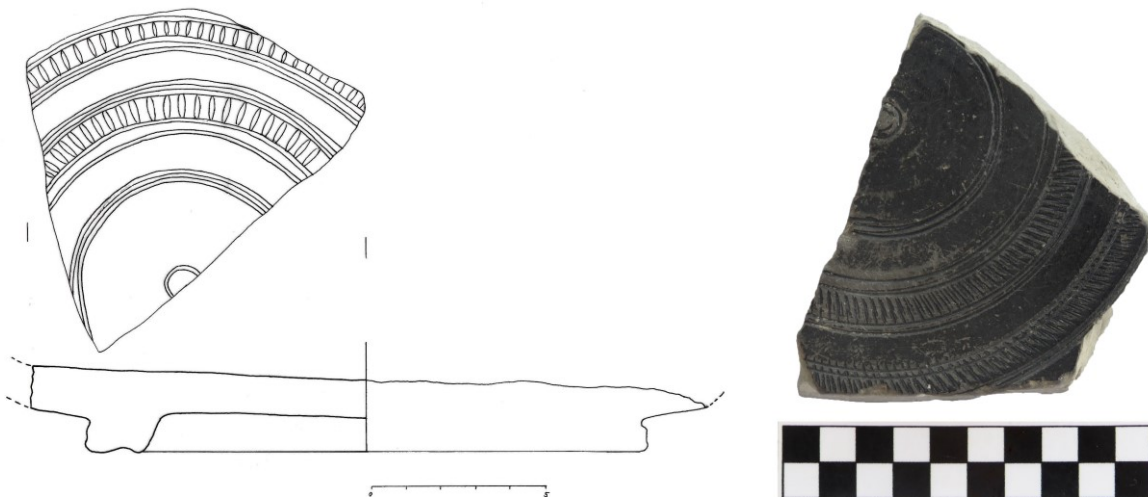

Tip posude: otvorena posuda, tanjur?

Opis: donji dio tijela otvorene posude

Datacija: 2./1. st. pr. Kr.

SK 6

Tip posude: tanjur

Dimenzije: v – 2.4cm, š – 10.6cm

Opis: glomazni tanjur ukrašen ruletingom

Datacija: 1. st. pr. Kr.

Analogije: nepoznato

SK 7

Tip posude: skif

Opis: donji dio tijela posude za piće

Kontekst nalaza: kvadrant 10, 10. 05. 1963.

Datacija: 2./1. st. pr. Kr.

SK 8

Tip posude: pelika?

Dimenzije: v – 4.9cm, š – 1.2cm

Opis: ručka pelike? po sredini ima žlijeb

Datacija: 3. st. pr. Kr.

6. 4. Reljefna keramika

RK 1

Tip posude: krater?

Dimenzije: v – 4.1cm, š – 3.6cm

Opis: ulomak dijela tijela premazan sivom bojom i ukrašen reljefnim vegetabilnim motivima

Kontekst nalaza: zapadni bedem (65m), 01. 06. 1961.

Datacija: 2. / 1. st. pr. Kr.

Analogije: Brusić 1988: 47, T. X, 6, ukras sličan Kamenjarin 2014: 152, T. 6, 29

RK 2

Tip posude: krater?

Dimenzije: v – 3.5cm, š – 3.1cm

Opis: ulomak dijela tijela premazan sivom bojom i ukrašen reljefnim motivima

Datacija: 2. / 1. st. pr. Kr.

Analogije: slično Brusić 1988: 46, T. 9, 4

RK 3

Tip posude: bradavičasti kantar¹

---

¹ Bradavičasti kantar iznimno je rijedak nalaz na arheološkim lokalitetima u cijelom svijetu gdje ih je zasada poznato svega nekoliko desetaka (Šešelj 2005: 382). Postoje dva tipa bradavičastih kantara, tip Ošanići za koji se analogije mogu pronaći u Grčkoj, Italiji, Egiptu, Albaniji i Crnoj Gori pa i u Spili Nakovani i Nezakciju, i tip Resnik/Ploča, koji je osim na istoimenim lokalitetima pronađen još u Nezakciju, Saloni, Palagruži (Šešelj 2005: 382 – 383). Ulomak s Bribira pripadao bi tipu Resnik/Ploča, ali zasada bez konkretnih analogija.

Dimenzije: v – 5cm, š – 4.4cm

Opis: ulomak dijela tijela s jednim redom bradavica i urezanim motivima

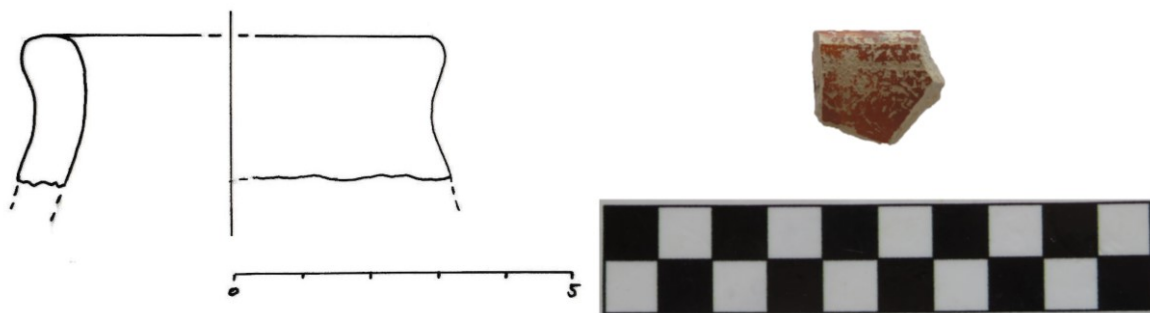
Kontekst nalaza: kvadrant 135, 24.07. 1974.

Datacija: 3. – 1. st. pr. Kr.

Analogije: nepoznato

6. 5. Crvenopremazana keramika

CPK 1

Tip posude: vrčić?

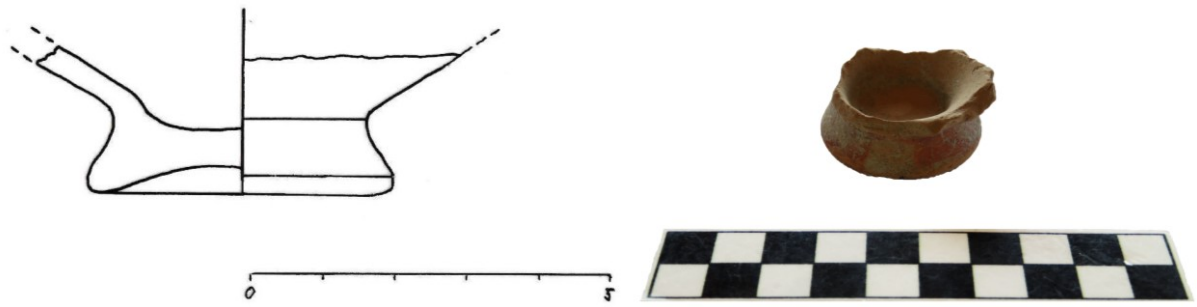
Dimenzije: v – 2.0cm, š – 2.4cm

Opis: ulomak oboda vrčića premazan crvenom bojom

Kontekst nalaza: Dol, sonda 4, v – 150 – 190, 1969.

Datacija: 3. – 1. st. pr. Kr.

CPK 2

Tip posude: ? zatvoreni tip posude

Dimenzije: v – 1.8cm, š – 3.8cm

Opis: stopa posude premazana crvenom bojom

Kontekst nalaza: Dol, sonda 4, v – 190 – 245, 1969.

Datacija: 3. – 1. st. pr. Kr.

Analogije: slično Šešelj 2009: 111, 2

CPK 3

Tip posude: skif?

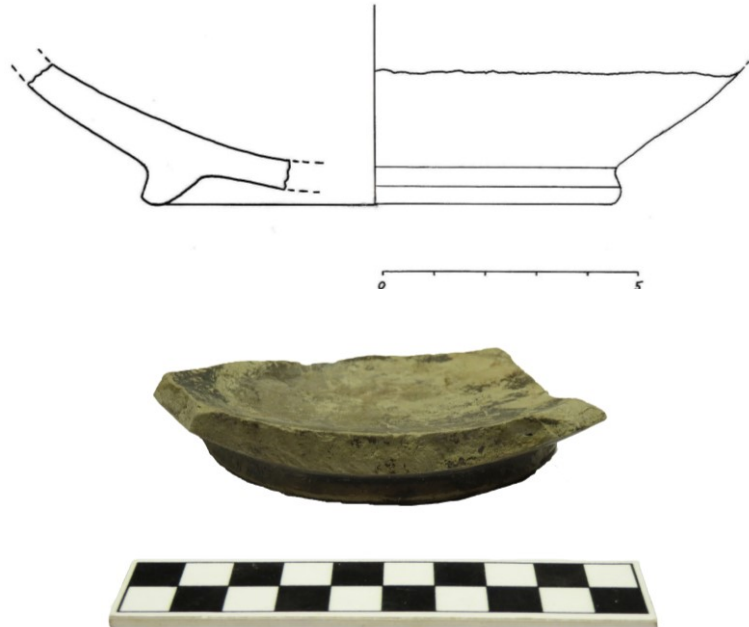
Dimenzije: v – 6.2cm, š – 3.2cm

Opis: ulomak dijela tijela i ručke premazan crvenom bojom

Kontekst nalaza: Dol, sonda 4, v – 150 – 190, 1969.

Datacija: 3. – 1. st. pr. Kr.

CPK 4

Tip posude: tanjur

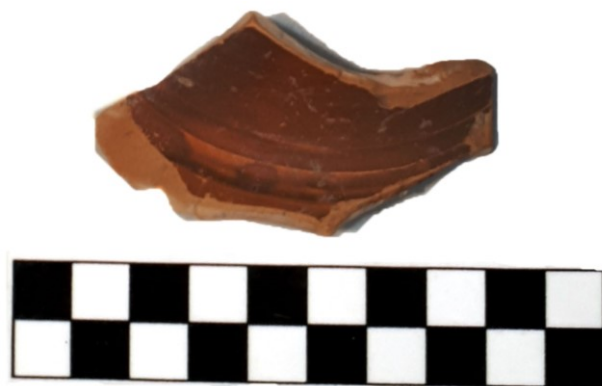
Dimenzije: v – 2.5cm, š – 10.5cm

Opis: dno tanjura

Datacija: 2. – 1. st. pr. Kr.

Analogije: slično Šešelj 2009: 84, 4

CPK 5

Tip posude: skif?

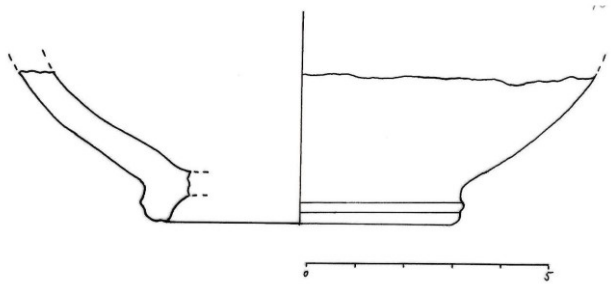
Dimenzije: v – 2.8cm, š – 5.7cm

Opis: ulomak tijela posude premazan crvenom bojom

Kontekst nalaza: Dol, sonda 4, v – 120 – 435, 1969.

Datacija: 3. – 1. st. pr. Kr.

CPK 6

Tip posude: zdjela

Dimenzije: v – 3.2cm, š – 4.4cm

Opis: donji dio tijela posude

Datacija: 2. – 1. st. pr. Kr.

Analogije: slično Šešelj 2009: 111, 2?

6. 6. Bikonični kantar

BK 1

Tip posude: bikonični kantar²

Dimenzije: v – 4.0cm, š – 4.4cm

Opis: obod bikoničnoga kantara premazan crnom bojom koja se otukla

Datacija: 2. st. pr. Kr.

Analogije: Šešelj 2009: 140, 2, obod sličan Šešelj 2005: 58, sl. 10, 1?

---

² Bikonični kantar na području srednje Dalmacije vrlo je popularan oblik posude za piće - javlja se u velikoj broju među helenističkom keramikom pronađenom na rtu Ploči, u Resniku te u Spili Nakovani (Šešelj 2005: 57).

BK 2

Tip posude: bikonični kantar?

Dimenzije: v – 5.4cm, š – 2.9cm

Opis: ručka bikoničnoga kantara

Datacija: 2. st. pr. Kr.

Analogije: Šešelj 2009:143, 7

7. ZAKLJUČAK

Bribirska glavica već je početkom dvadesetoga stoljeća prepoznata kao značajan arheološki lokalitet čemu u prilog govori i činjenica da ju je fra Lujo Marun nazvao Hrvatskom Trojom. S obzirom na svoj, može se slobodno reći, idealan strateški položaj, oduvijek je bila poželjno mjesto za nastanjivanje. Smještena je iznad plodnih polja između rijeke Krke i Ravnih kotara koja su pogodna za ratarstvo te sa vlastitim izvorima vode odmah u podnožju. S Bribirske glavice ne nadgleda se samo prostor tih plodnih polja te sav prostor između Velebita i Svilaje te od Zadra i Šibenika, već se nadgleda i veliko morsko područje zadarsko-šibenskog akvatorija, a pogled seže sve do otoka Visa. Ne čudi stoga što je područje Glavice naseljeno još od vremena neolitika. Neolitičko naselje pronađeno je na položaju Krivače u selu Piramatovci podno Glavice, a na samoj Glavici pronađeni su nalazi koji pripadaju kraju razvoja danilske ili početku razvoja hvarske kulture. Trajnije nastanjivanje na samoj Glavici započelo je u vrijeme kasnoga brončanoga, tj ranoga željeznoga doba. Željezno doba Bribira obilježila je kulturna skupina Liburna. Liburni su kulturna skupina koja se od 9. do 1. st. pr. Kr. rasprostirala na području između rijeke Raše u Istri i rijeke Krke u Dalmaciji, a poznati su po vrsnoj brodogradnji i pomorstvu. U to vrijeme brodogradnja i pomorstvo bili su usko povezani s trgovinom i razmjenom robe te su Liburni osim po Jadranu trgovali po srednjem i istočnom Sredozemlju, sve do Male Azije. No, od 5. st. pr. Kr. većinu trgovine na Jadranu preuzimaju Grci pa Liburni počinju gubiti svoj utjecaj, a u njihovoj se kulturi počinje primjećivati helenistički utjecaj. U vrijeme helenizma Grci su na Jadranu osnivali svoje kolonije te tako širili svoje tržište izvan same Grčke. Kontakt novopridošlih Grka i domaćeg stanovništva se intenzivirao i potreba za novom grčkom robom samo je rasla. No, nakon nekog vremena, plovidba Jadranom postala je nesigurna zbog jačanja gusarstva pa su se u domorodačkim naseljima počele osnivati lokalne radionice.

Rezultati analize materijala upućuju na to da je stanovništvo Bribirske glavice bilo u kontaktu s Grcima ili barem s lokalnim zajednicama koje su prodavale grčke proizvode. Od obrađenog materijala identificirano je 25 ulomaka keramike tipa Gnathia što je ujedno i najveća zastupljenost neke vrste helenističke keramike na ovom lokalitetu. Druga zastupljena vrsta je crnopremazana keramika s 24 ulomka, zatim slijede sivopremazana sa 8 ulomaka te crvenopremazana sa 6 i reljefna keramika s 3 ulomka. Pronađen je i ulomak oboda bikoničnoga kantara i jedna ručka koja najvjerojatnije pripada istom tipu posude. Visoka zastupljenost Gnathia keramike vrlo je logična, ako se uzme u obzir popularnost ove vrste i na drugim

lokalitetima na istočnoj jadranskoj obali. Od svog obrađenog materijala nije pronađen niti jedan ulomak koji ima specifičnosti lokalne proizvodnje, tj. neki ulomak koji bi upućivao na lokalnu proizvodnju grčkih posuda. Sav materijal potječe uglavnom iz Grčke te iz južne i sjeverne Italije, no ne može se iz toga, naravno, zaključiti da kontakta s lokalnim radionicama na Visu, primjerice, nije bilo. Možda lokalnih jadranskih proizvoda nije bilo u jednakoj količini kao uvezenih grčkih, iako ni grčkih proizvoda nema na pretek s obzirom na duljinu trajanja naselja. No, ukoliko proizvoda iz grčkih kolonija s Visa i Hvara na Bribirskoj glavici nema, a grčkih proizvoda iz same Grčke pa čak i Italije ima, otvara se pitanje o odnosima Bribiraca s grčkim Višanima i Hvaranima. Jesu li bili u dobrim odnosima? Jesu li međusobno trgovali? Jesu li uopće imali kontakt? Ako i jesu, Višani, primjerice, u svojim trgovačkim pohodima prodaju uvezeno posuđe iz južne Italije, no zasigurno bi se među originalnom robom pronašao i pokoji domaći proizvod. Kako to onda da na Bribiru, barem zasada, nije uočen niti jedan dokaz lokalne viške proizvodnje? Ovaj rad na ta pitanja ne može odgovoriti, no buduća istraživanja i analize mogla bi rasvijetliti pravu prirodu odnosa pridošlih Grka i domorodačkog stanovništva Bribirske glavice. Pitanje je također jesu li Bribirci i sami aktivno sudjelovali u pomorskoj trgovini. Gdje bi im u tom slučaju bila luka i trgovačko središte? Je li moguće da je sav helenistički materijal koji se pronašao na Bribiru nabavljen iz direktnog kontakta s Grcima ili je došao tu preko lokalnih zajednica? Sasvim je neupitno da Bribirci, s obzirom na to da kontroliraju prolaz prema unutrašnjosti, kontroliraju i sve komunikacije tim područjem. Je li moguće stoga da uopće nisu trgovali s lokalnim i grčkim zajednicama na Jadranu, nego su se okrenuli svojem zaleđu i svu robu nabavljali iz unutrašnjosti? Možda bi to objasnilo nedostatak proizvoda lokalne srednjodalmatinske proizvodnje.

Sav materijal koji potječe s Bribirske glavice pripada nalazima u naselju. Od oblika su uglavnom zastupljeni skifi i vrčevi, a prepoznati su i oblici poput bikoničnoga kantara, bradavičastoga kantara te svjetiljke. Ostali oblici poput posuda za obradu hrane te konzumaciju hrane i izlivanje pića nisu uočeni, no to ne znači da ih nije bilo. Jednostavno objašnjenje bilo bi da se lokalno liburnsko posuđe koristilo za obradu hrane, tj. kuhanje, a helenističko, fino posuđe, da se koristilo za jelo u posebnim prigodama. Helenističko posuđe moglo bi se interpretirati kao posuđe „za pokazivanje.“ Ostale vrste helenističkoga materijala, poput toaletnih posuda, na Bribiru zasada nisu pronađene. No to nije ni čudno s obzirom na to da se radi o kontekstu naselja, a ova vrsta materijala uglavnom je pronađena u grobovima položena uz pokojnike.

Iako se nalazi podalje od obale i nije na mjestu direktnih trgovačkih postaja, nakon sveukupne analize odabranoga materijala, može se sa sigurnošću zaključiti da je stanovništvo liburnske

Varvarije imalo kontakt , ako ne izravno s Grcima, onda barem sa zajednicama (na obali?) koje su u aktivnoj komunikaciji i trgovini s Grcima. Bribirci su posjedovali originalne grčke proizvode, a ne njihove imitacije izrađene u nekoj od jadranskih kolonija, no uočeno je premalo različitih vrsta posuda koje bi ipak govorile u prilog direktnom kontaktu. Zasada, pravu prirodu njihova odnosa te intenzitet kontakta ne može se sa sigurnošću odrediti, no buduća istraživanja i analize mogle bi donijeti odgovore na ova pitanja.

8. LITERATURA

BATOVIĆ 1978

Š. Batović, „Bribir u prapovijesti. Novija i neobjavljena istraživanja u Dalmaciji“, u *Novija i neobjavljena istraživanja u Dalmaciji: znanstveni skup: Vodice, 10.-13. V. 1976.* Izdanja HAD 3, Split 1978, 9-24.

BATOVIĆ 1980

Š. Batović, „Istraživanja prapovijesti na Bribiru“, u *Diadora* 9, Zadar 1980, 55-81.

BATOVIĆ 1988

Š. Batović, „Ostaci nastambi željeznog doba na našem primorju“, u *Arheološki radovi i rasprave* 10, Zagreb 1988, 93-121.

BATOVIĆ 2004

Š. Batović, „Liburnska grupa“, u *U osvjet povijesti (od starijeg kamenog doba do Liburna), zbornik odabranih radova II*, Opera Selecta, Zadar 2004, 589-677.

BRUSIĆ 1988

Z. Brusić, „Helenistička reljefna keramika u Liburniji“, u *Diadora*, 10, Zadar 1988, 19-61.

BURIĆ 1997

T. Burić, „Bribir, srednjovjekovno sjelo Šubića“, kulturno – povijesni vodič 11, Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, Split 1997.

ČARGO 2007

B. Čargo, „Grčko-helenistička keramika u Arheološkom muzeju u Splitu“, Split 2007.

ČELHAR i BORZIĆ 2016

M. Čelhar i I. Borzić, „Gradina u Zemunik Donjem – nalazi željeznog I rimskog doba“, u *Zemunik u vremenu i prostoru*, Zadar 2016, 68-117.

GHICA 2016

V. Ghica, A. Milošević, N. Uroda, D. Džino, „Arheološki projekt Varvaria / Breberium / Bribir u 2015. godini“, u *Starohrvatska prosvjeta s. 3*, vol. 43, Split 2016, 9-47.

GJURAŠIN 2010

H. Gjurašin, „Bribir, 100 godina arheoloških istraživanja 1910. – 2010.“, Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, Split 2010.

GOVORČIN 2018

P. Govorčin, „Helenistička keramika iz Aserije“, diplomski rad, Sveučilište u Zadru, Zadar 2018.

KAMENJARIN 2011

I. Kamenjarin, „Fina kuhinjska keramika“, u *Antički Sikuli*, katalog izložbe, Muzej grada Kaštela, Kaštela 2011, 65-72.

KAMENJARIN 2014

I. Kamenjarin, „Helenistička reljefna keramika iz Sikula (Resnika)“, u *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, 107, Split 2014, 129-160.

KAMENJARIN 2017

I. Kamenjarin, „Helenistička reljefna keramika iz Sikula“, katalog izložbe, Muzej grada Kaštela, Kaštela 2017.

KIRIGIN 1990

B. Kirigin, „Late Gnathian: A Glimpse at the Issa Case“, u *B/ Episthmonikh Sunanthsh gia ten Ellhnistikh Kerameikh*, Atena 1990, 58-65.

KOROŠEC 1968

J. Korošec, „Bribir u prahistoriji“, u *Starohrvatska prosvjeta s. 3*, vol. 10, Split 1968, 213-216.

LASZLO KLEMAR i ZEMAN 2010

K. Lasszlo Klemar i M. Zeman, „Naselja i organizacija prostora na srednjem istočnom Jadranu od antike do ranog srednjeg vijeka - pitanje kontinuiteta (Bribir, Donje šibensko polje)“, u *Zbornik Stjepan Gunjača i hrvatska srednjovjekovna povijesno - arheološka baština I*, Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, Split 2010, 147-167.

MILOŠEVIĆ 2015

A. Milošević, „Varvaria Breberium Bribir, Prošlost i spomenici“, Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, Split 2015.

MIŠE 2005

M. Miše, „Grčka i helenistička keramika iz Farosa u Arheološkom muzeju u Splitu (stari fond)“, u *Vjesnik za arheologiju i povijest Dalmatinsku*, 98, Split 2005, 25-48.

MIŠE 2010

M. Miše, „Keramika tipa Gnathia na istočnoj obali Jadrana (od 4. do 1. st. pr. Kr.), doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb 2010.

MIŠE 2012

M. Miše, „Trgovački kontakti dvaju jadranskih obala krajem 4. i u 3. st. pr. Kr. na primjeru slikane keramike“, *Histria antiqua*, 21, 2012, 231-240.

MIŠE 2013

M. Miše, „Prilog proučavanju isejske keramike tipa Gnathia“, u *Vjesnik za arheologiju i povijest Dalmatinsku*, 196, Split 2013, 99-130.

MIŠE 2017

M. Miše, The Hellenistic Ware from the indigenous necropolis at Gradina in Dragišić near Šibenik, Croatia, u *Illyrica Antiqua, in honorem Duje Rendić-Miočević, Proceedings of the international conference Šibenik 12th-15th September 2013*, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb 2017, 83-104.

MIŠE 2019

M. Miše, Drinking wine in Liburnia: Hellenistic ware in the indigenous necropolis Dragišić in Dalmatia, Croatia, u *Daily life in a cosmopolitan world: Pottery and culture during the Hellenistic period, Proceedings of the 2nd Conference of IARPotHP Lyon, November 2015, 5th-8th*, Beč 2019.

ŠEŠELJ 2005

L. Šešelj, „Utjecaji dirahijskih keramičkih radionica na području srednje Dalmacije“, u *Vjesnik za arheologiju i historijsku dalmatinsku*, 98, Split 2005, 49-61.

ŠEŠELJ 2005

L. Šešelj, „Bradavičasti kantharosi s helenističkog svetišta na rtu Ploča“, u *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, sv. 97, Split 2005, 380-400.

ŠEŠELJ 2009

L. Šešelj, „Promunturium Diomedis: Svetište na rtu Ploča i jadranska pomorska trgovina u helenističkom razdoblju“, doktorska disertacija, Sveučilište u Zadru, Zadar 2009.

UGARKOVIĆ 2015

M. Ugarković, „Pogrebni običaji grčke Isse na temelju arheoloških iskopavanja nekropole na položaju Vlaška njiva na Visu“, doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb 2015.

UGARKOVIĆ 2019

M. Ugarković, „Geometrija smrti: isejski pogrebni obredi, identiteti i kulturna interakcija. Antička nekropola na Vlaškoj njivi, na otoku Visu, I/1-2“, Arheološki muzej u Splitu, Institut za arheologiju, Split, Zagreb 2019.

ZEKAN 1996

M. Zekan, „Historijat istraživanja“, u *Bribir u srednjem vijeku*, Split 1996, 17-22.

10. POPIS SLIKA

Slika 1. Geografski položaj Bribirske glavice prema Milošević 2015: 1

Slika 2. Bribirska glavica, pogled sa sjevera prema Milošević 2015: 0

Slika 3. Istraživanja na Bribirskoj glavici 1913. godine prema Gjurašin 2010: 2

Slika 4. . Istraživanja na Bribirskoj glavici 1960. godine prema Gjurašin 2010: 13

Slika 5. Konzervacija bedema antičke Varvarije 1969. godine prema Gjurašin 2010: 26

Slika 6. Prapovijesna keramika s Bribirske glavice prema Korošec 1968: tab. III

Slika 7. Ulomci liburnske keramike prema Batović 1980: tab. VIII

ZAHVALA

Ponajprije želim zahvaliti svojoj obitelji koja je bila uz mene u svim fazama pisanja ovoga rada.

Zahvaljujem se kustosima Nikolini Uroda i Emilu Podrugu koji su mi dozvolili rad na materijalu te ondašnjem ravnatelju Muzeja HAS Anti Miloševiću na izlasku u susret kad god je to bilo potrebno. Veliko hvala i Branku Kiriginu i Marini Ugarković kojima nije bilo teško u svoje slobodno vrijeme pomoći mi u pregledu materijala. Fiorenzi Angeloni i Davidu Bergantu hvala na savjetima tijekom crtanja materijala i obradi crteža. Posebna zahvala ide Branki Milošević-Zakić koja mi je pomogla koliko god je bilo potrebno. Na kraju, zahvaljujem se svim kolegama i prijateljima koji su mi na bilo koji način pomogli te me slušali i davali mi savjete tijekom cijeloga procesa.